

**Павел Баркоўскі,
Прадстаўніцтва па нацыянальным адраджэнні АПК**

Моўная палітыка для Беларусі: выклікі і магчымасці (2026)

Аналітычны даклад

чэрвень 2026

1. **Рэзюмэ (BLUF — Bottom Line Up Front):** Кароткая сутнасць праблемы і галоўная рэкамендацыя.

*Моўная сітуацыя ў Беларусі сёння выглядае як імклівы працэс русіфікацыі і страты беларускай мовай статусу жывога інструменту камунікацыі і сродка падтрымкі і захавання нацыянальнай ідэнтычнасці і культуры ў выніку антынацыянальнай дзяржаўнай палітыкі ў перыяд 1995-2026 гг., з асаблівым пагаршэннем сітуацыі пасля 2020 г. **Без істотнай змены дзяржаўнай палітыкі ў будучыні, а таксама праактыўнай пазіцыі** розных арганізацый і структур, зацікаўленых у захаванні беларускай мовы і далейшым існаванні беларусаў як нацыі, актыўнай падтрымкі і канкрэтных дзеянняў палітыкаў і міжнародных партнёраў, зацікаўленых ва ўстойлівай сістэме ўсходнееўрапейскай бяспекі ў выглядзе існавання незалежнай дзяржавы Беларусь – **беларуская мова можа знікнуць з ужытку на працягу жыцця трох бліжэйшых пакаленняў, а беларуская нацыя – страціць падмурак уласнай незалежнасці і падпасці пад працэсы асіміляцыі. Сітуацыю мусяць змяніць комплекс праактыўных мер, дасяжных да рэалізацыі ад сёння**, які залучае мерапрыемствы па сінхранізацыі дзеянняў і планаў усіх зацікаўленых бакоў, стварэнне альтэрнатыўных фінансавых механізмаў падтрымкі адукацыі, навукі і культуры на беларускай мове, змену прыярытэтаў фінансавання буйнымі міжнароднымі донарамі, змену медыяпалітыкі незалежных СМІ, правядзенне буйных медыякампаній у падтрымку нацыянальнай мовы, распрацоўку пакрокавых планаў яе вяртання да статусу адзінай дзяржаўнай як вынік дэмакратычнага транзіту ўлады.*

2. **Апісанне праблемы:** Абгрунтаванне актуальнасці і маштабу, аналіз бягучай сітуацыі, бягучыя паказчыкі і наступствы бяздзеяння.

Беларусь як дзяржава імкліва страчвае нацыянальную ідэнтычнасць праз механізмы русіфікацыі і ідэалагічнага перапісвання гісторыі. Асабліва цяжкое становішча ў краіне з выкарыстаннем беларускай мовы. Нягледзячы на яе афіцыйны статус як адной з дзвюх дзяржаўных, беларуская мова знаходзіца ў Глобальным Атласе моў, якім пагражае знікненне, ЮНЕСКА [1]. Ужыванне беларускай мовы ў побыце, сістэме адукацыі, дзейнасці дзяржаўных і сацыяльных служб, сістэме аховы здароўя, публічным сектары і эканоміцы няўхільна змяншаецца. Пачатак гэтаму вядзецца з палітыкі савецкіх партыйных эліт пасляваеннага перыяду і сягае ў часы незалежнасці праз рэалізацыю адпаведнай дзяржаўнай палітыкі пасля выбараў першага прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Пасля кароткага ўздыму перыяду 1990-1995 гг., калі як вынік грамадскай кампаніі (масавых зваротаў насельніцтва ў дзяржаўныя органы і службы) парламентам быў прыняты закон аб мове, які надаў беларускай статус адзінай дзяржаўнай у краіне, – што прывяло да імклівага росту колькасці навучэнцаў у школах, якія навучаліся па-беларуску, а таксама значнага яе пашырэння ў СМІ, грамадскім жыцці, – пачаўся перыяд працяглай рэцэсіі. На сёння выкарыстанне беларускай мовы ў публічным полі з'яўляецца дастаткова

складаным і імаверна рызыкаўным для беларусаў унутры краіны, спажыванне культурных і адукацыйных прадуктаў па-беларуску імкліва скарачаецца ўнутры краіны і не мае прыкмет устойлівасці за яе межамі, вызнанне мовы як фактара нацыянальнай ідэнтычнасці падае [2], як і вызначэнне беларускай мовы ў якасці роднай для саміх беларусаў [3].

Захаванне наяўнай дзяржаўнай палітыкі ў дачыненні беларускай мовы на працягу жыцця яшчэ некалькіх пакаленняў (прыкладна 20-40 гадоў) можа прывесці да істотнага скарачэння арэалу яе выкарыстання, страты большасці актыўных носьбітаў і значнага змяншэння яе ўжывання ў культуры і грамадстве. Гэта ў сваю чаргу можа пагражаць захаванню і развіццю нацыянальнай ідэнтычнасці, дзе беларуская мова доўгі час выступала адным з яркіх індыхатараў беларускасці яе носьбітаў. Без істотнай змены дзяржаўнай палітыкі і захадаў па ратаванні моўнай сітуацыі праз міжнародныя фонды, прыватны бізнес або іншыя крыніцы фінансавання маштаб праблем можа перавысіць магчымасці беларускай мовы да самазахавання, а беларуская нацыя застаецца без аднаго з выразных маркёраў яе ідэнтычнасці, што можа паставіць пад пагрозу існаванне нацыі як такой. Без істотнай каардынацыі высілкаў і скіравання сістэмных рэсурсаў ужыванне беларускай мовы ў дыяспары таксама можа ісці на спад і прыводзіць да паступовай асіміляцыі беларусаў за мяжой, як гэта ўжо адбываецца ўнутры краіны.

3. **Аналіз бягучай сітуацыі:** Што робіцца цяпер і чаму гэта неэфектыўна.

Агульныя тэндэнцыі па галінах.

Агулам сітуацыя з выкарыстаннем і ўжываннем беларускай мовы ў розных сферах грамадскага жыцця выклікае сур'ёзную занепакоенасць і дазваляе сцвярджаць **наяўнасць сістэматычнай і працяглай дзяржаўнай палітыкі русіфікацыі**, якая вядзецца ў Беларусі, пачынаючы з 1995 г. і якая значна паскорылася пасля падзей 2020 г., што стварае экзістэнцыяльную пагрозу як існаванню самой мовы, так і захаванню нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў, для якой беларуская мова застаецца адным з немалазначных фактараў. *Часткова працэсы русіфікацыі кампенсуюцца актыўнай дзейнасцю беларускай дыяспары*, як на ўзроўні асоб, так і арганізацый, але праблемы браку рэсурсаў, нізкай каардынацыі і адсутнасці легальных умоў працы не гарантуюць магчымасці даваць сіметрычны адказ на існыя выклікі.

- *Беларуская мова ў сістэме адукацыі і навуцы.*
 - *Сітуацыя з беларускай мовай у адукацыі ўнутры краіны.* Асноўная тэндэнцыя вядзе да няўмольнага скарачэння колькасці жыхароў РБ ва ўзросце ад 3 да 25 г., якія атрымліваюць адукацыю па-беларуску: *калі трэнд захаваецца, беларуская мова можа цалкам знікнуць з сістэмы адукацыі ўжо на працягу бліжэйшых 20 гадоў.* Абгрунтаванне: Паводле дадзеных БЕЛСТАТ колькасць вучняў сярэдніх школ, якія навучаюцца па-беларуску, за перыяд незалежнасці скарацілася з амаль 500 тысяч (40,6% ад агульнай колькасці) у 1994/95 нав.г. да 84,5 т. у 2025/26 нав. гг. (7,98% ад

агульнай колькасці, пры гэтым толькі за апошні год змяншэнне на 4,3 т. вучняў), пераважная іх большасць (больш за 90%) – вучні вясковых школ. Найбольшыя страты сярод вучняў з беларускай мовай навучання за апошнія адзінаццаць гадоў (2014/15 у параўнанні з 2025/26 н.г.) адбыліся ў Віцебскай (менш на 63,3% з 13,1 да 4,8 т.ч.), Магілёўскай (менш на 48% з 13,3 да 7 т.ч.), Гарадзенскай абл. (менш на 47,6% з 18,2 да 9,4 т.ч.), у той час як ў г. Мінску колькасць навучэнцаў хаця і стабільная, але найменшая ў параўнанні з усёй краінай (прапорцыя 1:62, або толькі 1,6% навучэнцаў з 224 т.ч.) [5, 6]. Выкарыстанне беларускай мовы ў сістэме *дашкольнай адукацыі* застаецца таксама катастрофічна нізкім – 8,7% ад 355 т.ч. на 2023/24 н.г. (скарачэнне на 0,5% за пяць год з 9,2% ў 2019 г.) [7]. У краіне не існуе ніводнай *вышэйшай* навучальнай установы з беларускай мовай навучання: беларуская мова можа выкарыстоўвацца як асноўная для шэрагу дысцыплін (напрыклад, беларуская мова, гісторыя Беларусі) ці для некаторых спецыяльнасцяў (напрыклад, беларуская філалогія), але ў астатнім адсотак выкарыстання беларускай мовы ў *вышэйшай* адукацыі застаецца крытычна нізкім. Паводле афіцыйных крыніц усяго каля 200 чалавек займаюцца ва ўніверсітэтах цалкам па-беларуску, каля 66 т.ч. вучацца змешана на беларускай і рускай мовах з нефармальным дамінаваннем рускай [7].

- *Сітуацыя з беларускай мовай у адукацыі ў дыяспарах.* Агульны трэнд: *беларуская мова ў адукацыі за мяжой прадстаўлена пакуль фрагментарна і спарадычна, існуе пагроза асіміляцыі. Абгрунтаванне.* У сярэдняй адукацыі: калі па звестках Міністэрства адукацыі РП агулам ў польскіх сярэдніх установах адукацыі на 2025 г. навучалася каля 30 тысяч дзяцей беларускага паходжання, то дастаткова сістэматычна з іх наведваюць заняткі ў беларускіх школах выходнага дня толькі каля 1,5% дзяцей (па звестках кіраўнікоў гэтых школ). На жаль, дзеці беларускіх мігрантаў не могуць паводле заканадаўства наведваць школьныя ўстановы з беларускай мовай для прадстаўнікоў беларускай меншасці (грамадзян РП). Пры гэтым сітуацыя з адукацыяй па-беларуску для самой беларускай меншасці ў Польшчы выглядае ў цэлым дастаткова добра: паводле Малога статыстычнага штогодніка Польшчы за 2025 год, беларускую як мову нацыянальнай меншасці вывучалі 1460 вучняў у 25 пачатковых і сярэдніх школах і яшчэ 354 — у трох ліцэях (фармальна гэта значыць, што беларуская мова выкладаецца не меней 7 гадзін на тыдзень альбо пэўная частка прадметаў выкладаецца па-беларуску) [20] пры афіцыйнай колькасці прадстаўнікоў беларускай меншасці ў Польшчы паводле Нацыянальнага перапісу насельніцтва за 2021 г. (NSP 2021) каля 44,4 тыс. чалавек. Сітуацыя, калі казаць пра агульную прапорцыю, выглядае лепей для дзяцей беларускіх мігрантаў у Літве, дзе ўжо больш за два дзесяцігоддзі працуе гімназія імя Ф. Скарыны, у якой агулам па-беларуску навучаецца каля 400 дзяцей, цяпер перадусім дзяцей вымушаных мігрантаў, а таксама працуе нефармальная школа выходнага дня пры музэі імя І. Луцкевіча і невялікія адукацыйныя праекты ў іншых гарадах. Функцыянуюць беларускія школы выходнага дня таксама ў іншых краінах – Вялікабрытаніі, Грузіі, Чэхіі, ЗША. Але пераважная большасць дзяцей беларускай міграцыі, тым не менш, наведваюць

мясцовыя школы з выкладаннем на нацыянальных мовах краін пражывання, што пакрысе прыводзіць да працэсу іх асіміляцыі. У вышэйшай адукацыі за мяжой беларуская мова выкарыстоўваецца як мова навучання ў сферы постдыпломнай адукацыі (Вольны беларускі ўніверсітэт), спецыялізаванай менеджарскай адукацыі (Беларуская акадэмія пры Вышэйшай школе менеджарскіх кадраў у Коніне), некаторых праграм бакалаўрыята (ЕГУ, але не больш за 2-3% ад агульнай колькасці адукацыйных курсаў), у неформальнай адукацыі (Нацыя лідараў, Універсітэт залатога веку і т.п.). Таксама беларуская мова вывучаецца і выкладаецца як спецыяльнасць на шэрагу факультэтаў польскіх універсітэтаў, напрыклад кафедра беларусістыкі ў Варшаўскім універсітэце, адпаведныя кірункі ў Беластоцкім і Познаньскім універсітэце імя А. Міцкевіча [20]; аднавілася таксама выкладанне і вывучэнне беларускай мовы ў межах кафедры славянскай філалогіі Навучальна-навуковага інстытута філалогіі, а таксама Цэнтру беларускай мовы, літаратуры і культуры імя У. Караткевіча пры Кіеўскім нацыянальным універсітэце імя Т. Шэўчэнка. Агулам гаворка тут можа ісці пра некалькі сотняў студэнтаў і слухачоў як беларускага, так і замежнага паходжання. Як праект, які прэтэндуе на істотнае выкарыстанне беларускай мовы ў даследаваннях і выкладанні, пазіцыянуе сябе Беларускі даследчы ўніверсітэт імя А. Валовіча, але ён пакуль не атрымаў афіцыйнай рэгістрацыі і таму абмяжоўваецца адно некаторымі формамі публічнай актыўнасці. Усё гэта пакуль не стварае ўстойлівую эканомію вывучэння і выкарыстання беларускай мовы ў адукацыі па-за межамі Беларусі.

- *Сітуацыя з беларускай мовай у навуцы. Агульны трэнд сведчыць пра нізкую дынаміку выкарыстання беларускай мовы ў навуковай сферы і канцэнтрацыю яе ўжывання ў пэўных галінах.* Беларуская мова ў беларускай навуцы відавочна саступае лідарства па выкарыстанні расійскай мове. Большасць беларускіх даследчыкаў друкуе вынікі сваіх навуковых прац у рускамоўных часопісах ў Беларусі і краінах СНД, у меншай ступені выкарыстоўваюць для публікацый англійскую мову. Паводле дадзеных маніторынгу Інстытута «Публічная сфера» за 2023 г. пры аналізе аўтарэфератаў дысертацыйных даследаванняў па сацыяльна-гуманітарных дысцыплінах за 2012-2022 гг., абароненых у Беларусі, іх агульная колькасць паменшылася на 29% - было 528 стала 375 (колькасць навуковых выданняў за гэты перыяд таксама зменшылася прыкладна на 29%). Сярод сацыяльных і гуманітарных навук асноўная колькасць прац абаранялася па эканоміцы (41,6 у сярэднім у год), гісторыі (25,1), сацыялогіі (7,4), паліталогіі і філасофіі. Пры гэтым па дадзеных за 2015-22 гг. толькі 33% дысертацый па гісторыі і 14% прац па філасофіі выконваліся на беларускай мове; па эканоміцы, сацыялогіі і паліталогіі ўсе працы выконваліся па руску. З улікам таго, што сацыяльна-гуманітарныя навукі ў нашмат большай ступені схільныя да выкарыстання беларускай мовы, чым прырадазнаўчыя навукі або даследаванні ў STEM-сегменце, гэта сведчыць пра агульна вельмі нізкі ўзровень ужывання беларускай мовы ў навуковай дзейнасці беларускімі вучонымі. Традыцыйна на беларускай мове выконваюцца пераважна даследаванні ў галіне

беларускай філалогіі, гісторыі і тэорыі беларускай літаратуры, мастацтвазнаўству. Толькі 38% выданняў папулярнай краязнаўчай літаратуры, 27% біяграфічнай літаратуры пра Беларусь і 41% навуковых кніг пра Беларусь па гісторыі за перыяд 2012-22 гг. выдавалася на беларускай мове [28]. Пры наяўнасці ў Беларусі больш за 250 навуковых рэцэнзаваных часопісаў, пераважна на беларускай мове выдаюцца менш за дзясятка, напрыклад, часопісы «Роднае слова», «Беларуская лінгвістыка», некаторыя гуманітарныя серыі Весніка БДУ і Весцяў НАН РБ, «Беларускі гістарычны часопіс». Сярод незалежных акадэмічных выданняў беларуская мова выкарыстоўваецца шырэй, напрыклад у часопісах - «Запісы» Беларускага інстытута навукі і мастацтва (БІНІМ), «Беларускі Гістарычны агляд», «Палітычная сфера», часткова часопісы «Торос» і „Ctrl+S” пры ЕГУ, але сама колькасць такіх выданняў таксама невялікая. Пры гэтым частка незалежных акадэмічных беларускіх праектаў адпачатку арыентавана на англійскую мову публікацый, напрыклад Journal of Belarusian Studies (Лондан), Free Belarus Journal (ВБУ), Crossroads (ЕГУ) і інш. Такім чынам, ужыванне беларускай мовы ў навуковых даследаваннях з’яўляецца катастрофічна нізкім, у асноўным сфаксаваным на такіх галінах як беларуская філалогія, літаратуразнаўства, гісторыя, мастацтвазнаўства і філасофскія навукі, пры амаль поўнай адсутнасці даследаванняў па-беларуску ў STEM-галінах, эканоміцы, сацыялогіі, палітычных навук і г.д.

- *Беларуская мова ў кніжнай сферы.*
- *Сітуацыя ў Беларусі.* Агульная тэндэнцыя сведчыць пра *татальнае дамінаванне выданняў на рускай мове на кніжным рынку Беларусі* – як тых, што выдаюцца ў самой краіне, так і тых, што прывозяць з РФ і іншых постсавецкіх краін, – *істотна скарачаецца колькасць выданняў на беларускай мове у бібліятэках.* Абгрунтаванне: На сённяшні дзень беларуская мова ў кнігавыданні ў РБ складае ўсяго 12,5%. Паводле Беларускай Кніжнай палаты, у 2024 годзе ў Беларусі выйшла менш за 900 найменняў кніг па-беларуску агульным накладам каля 3 млн асобнікаў (адна кніга на трох беларусаў, што ў тры разы меней у параўнанні з дадзенымі 1995 г.) – таксама гэта ў 9 разоў меней па колькасці і ў 4 разы меней па накладзе, чым кніг па-руску. Кніг па-беларуску выдаецца толькі ўдвая больш, чым па-англійску [8]. Большасць кніг, выдадзеных па-беларуску – гэта падручнікі і школьная класіка, якая публікуецца адносна вялікімі накладамі праз праграму абавязковага чытання: калі іх не ўлічваць, статыстыка яшчэ пагоршае. Паводле каментара прадстаўнікоў Кніжнай палаты, аднак, застаюцца аснова для аптымізму: «У жанры фальклору (казкі) для дзяцей практычна палова кніг выпускаецца на беларускай мове, у прозе — каля 26%. На наш погляд, такім чынам у грамадстве выяўляецца ўсведамленне неабходнасці і важнасці захавання тытульнай мовы беларусаў як асновы фарміравання нацыі» [8]. За 2005–2021 гг. колькасць беларускамоўных выданняў у бібліятэчных фондах краіны зменшылася з 13,7 да 9,4 млн. экзэмпляраў (амаль на траціну). Пасля 2022 года адбыўся шэраг працэсаў, якія маглі паскорыць скарачэнне фондаў кніг па-беларуску:

масавае спісанне "непажаданных" кніг; ліквідацыя незалежных выдавецтваў; прызнанне часткі беларускіх кніг "экстрэмісцкімі матэрыяламі"; скарачэнне сеткі бібліятэк; зніжэнне закупак беларускамоўнай літаратуры. Пазітыўны трэнд напрыканцы 2025 г. адзначыў онлайн-сервіс OZ.by, які апавясціў пра павелічэнне попыту на выданні на беларускай мове пры замове праз іх сайт на 30% і кнігі беларускіх аўтараў на 200% [14]. Адначасова пашыраецца ціск на незалежныя беларускія кнігавыдавецтвы, большую частку партфеля якіх ствараюць беларускамоўныя выданні. Так, 3 сакавіка 2026 г. «экстрэмісцкім фармаваннем» у Беларусі прызналі «кааліцыю друкаваных выдавецтваў «Фонд Kamunikat.org», Lohvinau Publishing House, Andrei Yanushkevich Publishing», пры гэтым да адказнасці таксама прыцягнулі шэраг беларускіх выдаўцоў і кнігараспаўсюднікаў ўнутры краіны, такіх як Зміцер Колас, Зміцер Санько (выдавецтва «Тэхналогія»), Вацлаў Багдановіч, Алесь Яўдаха [9] – частка з іх застаецца ў зняволенні, асноўная дзейнасць па кнігавыданні і распаўсюду спыненая. Паводле каментару выдаўца Андрэя Янушкевіча прызнанне «экстрэмісцкім фармаваннем» іх выдавецтва адбілася на продажах кніг ў бок скарачэння, асабліва калі казаць пра пакупкі з тэрыторыі РБ [10].

- *Сітуацыя ў дыяспарах. Агулам прадукцыя беларускіх выдавецтваў за мяжой сёння стварае самадастатковы і паўнаважны кніжны рынак выданняў на беларускай мове як по колькасці асобных намінацый (пазіцый), так і па сукупных накладах. Паводле даследавання Асацыяцыі беларусіх выдаўцоў (зарэгістраванай у Польшчы) на сёння стабільна працуе за мяжой каля 15 выдавецтваў і выдавецкіх ініцыятыў (агулам налічваецца каля 33), з іх тры выдавецтвы выдаюць больш за 20 пазіцый штогадова. За 2021-2025 гг. было налічана каля 391 выдання беларускіх выдавецтваў за мяжой (на сёння можна казаць ужо пра больш як 500 замежных выданняў па-беларуску за апошнія пяць год), на 2024 і 2025 г. выходзіла каля 150 наміналаў кніг штогод (з іх беларускамоўныя складаюць больш за 80%), сукупны наклад гэтых кніг (пры сярэдніх паказальніках ад 500 да 1000 асобнікаў) складае больш за 100 тысяч асобнікаў штогод. Пры гэтым пераважная частка выданняў прадаецца на рынках Польшчы (больш за 65% продажаў) а таксама краін, дзе засяроджана найбольшая колькасць дыяспары – Нямеччына, ЗША, Літва (6-7% на кожную). На Беларусь прыходзіўся продаж каля 3-5% накладу кніг [11]. Такім чынам, кнігавыданне па-беларуску на сёння арыентуецца прыкладна на закрыццё патрэб тых беларускіх чытачоў, якія актыўна спажываюць выданні на беларускай мове, пры гэтым выдавецтвы за мяжой фіксуюць неістотнае пагаршэнне сітуацыі апошнім часам. Прагноз Беларускай рады культуры, што да развіцця незалежнага кнігадруку за мяжой застаецца, аднак, дастаткова аптымістычны: «у эміграцыі ўзрастае запыт на нацыянальную ідэнтычнасць, а кніга па-беларуску дома робіцца яе важным маркерам. Некаторая колькасць людзей у эміграцыі ўжо набыла ці набывае ўласнае жылло, адпаведна, з'яўляецца месца, дзе можна на стала захоўваць кнігі. Дбайна сабраная беларуская кніжная палічка ці шафа як сімвал дому – гэты наратыў можа зрабіцца актуальным у перспектыве бліжэйшых некалькіх гадоў» [12]. Таксама расце колькасць адмысловых беларускіх палічак і збораў у публічных бібліятэках краін ЕС,*

перадусім Польшчы і Літвы, дзе прысутнічае вялікая беларуская дыяспара: кнігі аддзяляюцца ад агульнага масіву усходнеславянскіх і рускай мовы, фарміруюць асобныя калекцыі; актыўна працуюць чытацкія клубы і суполкі пры бібліятэках і грамадскіх аб'яднаннях.

- *Беларуская мова ў тэатры і кіно.*

Агульны дыягназ: *выкарыстанне беларускай мовы ў тэатральным і кінамастацтве знаходзіцца на трэндзе істотнага скарачэння ў Беларусі і дастаткова сістэматычнага яе выкарыстання за межамі краіны для беларускай аўдыторыі. Тым не менш, брак рэсурсаў не дазваляе гэта разгарнуць ва ўстойлівы і моцны трэнд.*

- *Сітуацыя з беларускай мовай у тэатры.* За апошнія чатыры гады адбылося істотнае скарачэнне колькасці тэатраў і тэатральных пастацовак на беларускай мове ў Беларусі. Абгрунтаванне: з 28 дзяржаўных тэатраў на сёння засталася толькі тры, якія працуюць выключна па-беларуску (Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Я. Купалы, Рэспубліканскі тэатр беларускай драматургіі (Мінск), Нацыянальны акадэмічны драматычны тэатр імя Якуба Коласа (Віцебск)), што на тры тэатры меней у параўнанні з 2022 г. (толькі часткова беларускамоўным застаўся Віцебскі тэатр лялек «Лялька», спыніў існаванне тэатр аднаго актара «Зніч», Тэатр юнага глядача стаў пераважна рускамоўным) [4]. Яшчэ каля 10 тэатраў мае змешаны рэпертуар (на беларускай і рускай мовах), астатнія працуюць пераважна па-руску. Звяртае ўвагу на сябе перадусім Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Я. Купалы, куды пасля масавага сыхода артыстаў у 2020 г. былі нанятыя у значнай колькасці акторы з РФ, у 2026 г. на пасаду мастацкага кіраўніка прызначаны рэжысёр з РФ Дзмітрый Акімаў. Нягледзячы на гэта рэпертуар тэатра застаецца беларускамоўным. Агульная тэндэнцыя прызначаць мастацкімі кіраўнікамі і дырэктарамі выхадцаў з РФ адбіваецца на зменах у мастацка-пастацовачнай частцы, таксама можа адбівацца на кадровай палітыцы (напрыклад, каля 95% кадравых змен у Нацыянальным тэатры оперы і балета). Сярод тэатральных калектываў, якія утварыліся ці працуюць за мяжой, у сваю чаргу пераважаюць пастаноўкі на беларускай мове як сродак мастацкага і грамадзянскага выказвання (асобна можна адзначыць трупы «Вольныя купалаўцы», Беларускі свабодны тэатр, ВУ-Teatr, Тутэйшы тэатр, беларускія тэатральныя праекты ў Вільні, Познані і Любліне), але часта пачынаюць выходзіць таксама мультымоўныя пастаноўкі (з польскай, нямецкай, літоўскай, рускай мовамі) або пастаноўкі толькі на рускай ці польскай мовах (для прыцягнення шырэйшай аўдыторыі). Стварыць паўнаважны рэпертуарны тэатр за мяжой, аднак, беларускія тэатральныя калектывы не здолелі, што не дазваляе ў поўным аб'ёме развіваць тэатральную сцэну на беларускай мове за мяжой.

- *Беларуская мова ў кінавытворчасці.* У беларускім дзяржаўным кінематографе, прадстаўленым перадусім кінаканцэрнам «Беларусьфільм», татальна дамінуе вытворчасць на расійскай мове: гэта тычыцца як гульнявога кіно, так і дакументальных фільмаў і анімацыі, таксама шмат фільмаў ствараецца пад ідэалагічную замову з невысокай мастацкай якасцю і адно фрагментарным ужываннем беларускай мовы ў арыгінальнай аўдыёдарожцы. На асноўнай міжнароднай кінападне фестывалі «Лістапад-2025» не было прадстаўлена ніводнай паўнаметражнай стужкі на беларускай мове, таксама сайт кінафестывалю нават не меў беларускамоўнай версіі. Калі казаць пра незалежны беларускі кінематограф, які развіваецца за мяжой, то нягледзячы на ​​брак рэсурсаў, некаторым рэжысёрам (напрыклад, Аляксей Палуян, Мара Тамковіч, Юрый Сямашка) удаецца прадукваць паўнаметражныя фільмы з пераважна беларускай агучкай (беларуская мова складае больш за 60% аўдыётэксту), таксама беларуская мова часта выкарыстоўваецца ў кароткаметражных і дакументальных фільмах вытворчасці беларускіх рэжысёраў. Гэта фіксуецца ў межах незалежных кінафестывалаў і прэмій «Чырвоны верас», Vubamovie, якія адбываюцца ў Польшчы або іншых краінах ЕС. Як пазітыўную тэндэнцыю можна зафіксаваць рост колькасці беларускіх перакладаў (шматгалосных і з дапамогай субтытраў) сучаснага кіно і анімацыі як на прафесійным, гэтак і аматарскім узроўні, што можна адсачыць па дынаміцы адмысловых сайтаў-агрэгатораў (напрыклад, <http://kinakipa.site>), наяўнасць прафесійных перакладаў кінапрадуктаў на беларускую мову ў межах падпраекта «CINEVOKA — кіно па-беларуску» відэасервіса і анлайн-кінатэатра VokaTV (<https://voka.tv/>). Прыкладам глядацкай зацікаўленасці беларускай мовай у кіно можна лічыць відавочны поспех дэманстрацыі аўтарскай агучкі «Валадара пярсцёнкаў» у кінатэатрах Мінска і Гародні ў 2026 г. [13]. Гэта дазваляе зрабіць выснову, што попыт на спажыванне кінапрадукцыі на беларускай мове захоўваецца і застаецца дастаткова стабільным як у Беларусі, так і ў беларускай дыяспары за мяжой.
- *Беларуская мова ў музычнай сферы.*

Сітуацыя з выкарыстаннем беларускай мовы ў музычнай індустрыі выглядае дыялектычна. Агульная тэндэнцыя: *рост беларускамоўнай музыкі перадусім прыпадае на творчасць беларускіх выканаўцаў у эміграцыі, у той час як дома музычны рынак перагружаны пераважна рускамоўным і расійскім па месцу вытворчасці прадуктам.*

 - *Сітуацыя з выкарыстаннем беларускай мовы ў творчасці музыкаў.* Большасць аналітыкаў у гэтай сферы адзначаюць відавочны трэнд, які пачаўся ў 2020 і замацаваўся ў 2022 г. – *павелічэння колькасці беларускамоўных трэкаў у творчасці беларускіх музыкаў і калектываў, а таксама прыход на сцэну новых выканаўцаў, якія ад пачатку арыентаваны на беларускую мову.* Калі да 2023 г. фіксаваўся хутчэй экспанентны рост беларускамоўных кампазіцый з даволі пасрэднай якасцю музычнага прадукту („Беларуская мова – у трэндзе, але не стае якасці: часам тэксты

песень нагадаваць механічны Google-пераклад” – аналітычны агляд БРК за верасень-кастрычнік 2022 г.), то пачынаючы з 2023-24 гг. паводле экспертных ацэнак можна назіраць змену якасці і больш высокі мастацкі і тэхнічны ўзровень беларускай музыкі, у тым ліку беларускамоўнай. Асцярожная экстрапаляцыя па выніках 2025 г. дазваляе сцвярджаць, што пры ацэначнай колькасці 1800-2000 новых рэлізаў беларускіх выканаўцаў (900 рэлізаў толькі за паўгадавы перыяд 2025 г. паводле аналітычнага агляду БРК) каля трэцяй іх часткі (30-35%) належыць выканаўцам, што традыцыйна карыстаюцца беларускай мовай у сваёй творчасці апошнімі гадамі, яшчэ каля 20-25% рэлізаў адносіцца да творчасці выканаўцаў, якія выкарыстоўваюць і рускую, і беларускую мову або карыстаюцца трасянкай як творчым прыёмам (напрыклад, гурт РСП). Беларускаямоўныя гурты разам з выканаўцамі са змешанай мовай творчасці могуць фарміраваць ужо 50–60% новых рэлізаў (каля 1000), у той час як колькасць рускамоўных рэлізаў зніжаецца да 35-45% (колькасць англамоўных рэлізаў стабільна вагаецца каля 10%), што відавочна пазітыўны трэнд для беларускай мовы ў дадзенай сферы. Некаторыя раней пераважна рускамоўныя вядомыя гурты, такія як «Пятля прыхільнасці» або «СОЮЗ», выдалі свае цалкам беларускамоўныя альбомы, што таксама працуе на трэнд. Таксама звяртае на сябе ўвагу тое, што беларускую мову пачалі выкарыстоўваць не толькі ў звыклых для яе стылях этна і фальк-музыкі, бардаўскай песні, а таксама року і панк-року, але цяпер шырока ў індзі- і пост-панк, сінці-поп, гранж-кампзіцыях, таксама развіваецца беларускамоўны рэп і альт-рок. Такім чынам, *беларуская мова на незалежнай сцэне ўжо відавочна зрабілася істотным сродкам мастацкага выказвання і для значнай часткі беларускай аўдыторыі спажыванне музычных кампазіцый з беларускай мовай ужо ператвараецца ў норму.*

- *Сітуацыя ў канцэртнай дзейнасці і стрымінгах.* З іншага боку, на фестывальных і канцэртных пляцоўках у Беларусі працягваецца дамінаванне расійскай поп і рок-сцэны. Беларуская мова амаль не гучыць пад час афіцыйных мерапрыемстваў (напрыклад, «Славянскі базар», святы на дні гарадоў - тут істотна пераважаюць рускамоўныя кампазіцыі і выканаўцы, лайнап фестывалю Viva Braslav, Lidbeer у 2026 г. пераважна складалі расійскія гурты і выканаўцы) або зводзіцца да фальклёрных і народных калектываў і абмежаванага пулу лаяльных выканаўцаў (накшталт ансамбля «Сябры»), але за рэдкім выключэннем астатнія дапушчаныя да канцэртнай дзейнасці беларускія выканаўцы унутры краіны выкарыстоўваюць пераважна расійскую мову ў сваёй творчасці. На беларускіх музычных фестывалях за мяжой (напрыклад, «Тутака», «Грай», «Бардаўская восень») пераважаюць у сваю чаргу гурты з беларускай мовай выканання, хаця частка творчых калектываў працягвае карыстацца расійскай, англійскай, а цяпер таксама польскай мовамі. На папулярных стрымінгавых сервісах, якімі карыстаюцца беларусы – такіх як Yandex music і Spotify – дамінуюць беларускія выканаўцы, якія маюць больш як мільённыя праслухоўванні, выключна з расійскамоўным рэпертуарам: гурты Molchat doma, LSP (Саўчанка), Макс Корж, Б’янка, Iowa, Ap\$ent або чыста інструментальныя музыка і біты беларускіх

артыстаў. Гэта ў сваю чаргу падкрэслівае, што *беларуская аўдыторыя застаецца ў вялікай залежнасці ад рускамоўнай музычнай сцэны, якая вызначаецца як уласна расійскімі выканаўцамі, так і беларускімі, якія спяваюць на расійскай мове.*

- *Беларуская мова ў СМІ.*

Раней, пакуль яшчэ была даступная статыстыка Белстат, выяўлялася *адназначная тэндэнцыя ў паніжэнні колькасці беларускай мовы ў тэле- і радыёвяшчанні, а таксама папярковых выданнях на нацыянальным і рэгіянальным узроўні*, цяпер трэнд працягваецца непублічна. Беларуская мова амаль адсутнічае ў дзяржаўным тэле- і радыёвяшчанні, нязначна выкарыстоўваецца ў навіновых і перыядычных выданнях, асабліва на агульнанацыянальным узроўні. *Беларускія незалежныя СМІ і новыя медыя* вымушаныя працаваць праз забарону дзейнасці ўнутры краіны і наяўнасць статусаў «экстрэмісцкіх выданняў»: яны істотна больш выкарыстоўваюць беларускую мову ў тэле- і радыёвяшчанні, але ў навіновых і перыядычных выданнях усё ж дамінуе расійская.

- *Перыядычныя і навіновыя выданні.* Паводле дадзеных Белстат, за 1990–2020 гг. гадавы наклад часопісаў па-беларуску зменшыўся з 33,3 млн да 1 млн экзэмпляраў, а газет – з 312 да 79,6 млн экзэмпляраў. Гэта часткова звязана безумоўна са зменамі ў медыяспажыванні, паколькі сумарны наклад друкаваных выданняў паменшыўся ў сувязі з пераходам вялікай часткі насельніцтва да атрымання інфармацыі праз лічбавыя носьбіты. Сярод дзяржаўных друкаваных СМІ застаецца толькі адна газета рэспубліканскага значэння «Звязда», якая традыцыйна выкарыстоўвае толькі беларускую мову, а таксама шэраг рэгіянальных выданняў, што выдаюцца ў розных раёнах Беларусі. Тым не меней, нават у гэтым сегменце павялічваецца колькасць выданняў, што часткова або цалкам пераходзяць на расійскую мову. Тыповы прыклад, гэта досыць адыёзнае прапагандысцкае на сёння выданне «Мінская праўда», якое з 1950 па 1990 гг. выдавалася выключна па-беларуску, потым пачало выкарыстоўваць дзве мовы, а цяпер з'яўляецца выключна рускамоўным, дзе беларуская мова захавалася хіба ў назве. Незалежныя беларускія перыядычныя СМІ, якія былі пераважна выціснутыя за межы краіны і атрымалі статус «экстрэмісцкіх медыя», вымушаныя былі збольшага адмовіцца ад сваіх папярковых версій і сканцэнтраваліся на інтэрнет-сегменце, засвойваючы прасоўванне праз сацыяльныя сеткі і youtube-каналы. Сярод найбольш буйных беларускіх незалежных СМІ па колькасці праглядаў і ўзаемадзеянняў дамінуе тэндэнцыя таксама да выкарыстання пераважна расійскай мовы (гэта такія СМІ як «Зеркало», Onliner, Nexta, Reform.news, Pozirk, Citydog, Malanka.media), хаця частку матэрыялаў яны таксама могуць прапаноўваць па-беларуску. Традыцыйна пераважна карыстаецца беларускай мовай, хаця могуць мець і рускамоўныя версіі, пэўны сегмент беларускіх СМІ (гэта тычыцца выданняў, накшталт, Белсат Навіны, «Наша ніва», «Еўрападыё», Радыё «Свабода», Хартыя-97 і інш.). Паводле даследавання Press Club Belarus (2025), якое ахапіла 34 незалежныя беларускія медыя, можна сцвярджаць, што: 1)

97% незалежных медыя выпускаюць кантэнт па-беларуску і па-руску; 2) беларуская мова складае ў сярэднім толькі каля 29% ад агульнага аб'ёму кантэнту; 3) англійская мова таксама выкарыстоўваецца ў каля 35% выданняў [17]. Такім чынам, доля беларускай мовы ў навіновых СМІ і перыядычных выданнях застаецца даволі нізкай і патрабуе павялічэння.

- *Сітуацыя ў радыёвяшчанні.* Калі казаць пра радыёвяшчанне, то ў Беларусі пасля закрыцця ў 1998 г. беларускамоўнай радыёстанцыі «Радыё-101,2» не засталася ніводнага беларускамоўнага незалежнага радыёканала, якія б працавалі ўнутры краіны на звыклых радыёхвалях. Як пераважна інтэрнет-радыё працуюць Радыё Свабода, Еўрарадыё, пэўныя ахопы на Беларусь дадае таксама Радыё Рацыя, якое размяшчаецца ў Польшчы. Вимушана зачынілася, аднак, беларуская рэдакцыя радыё WNET, якое таксама працавала ў Польшчы на звыклых радыёхвалях, а таксама беларуская рэдакцыя латвійскага радыё. Такім чынам, існуе мінімум тры радыёстанцыі, якія стабільна арганізуюць вяшчанне па-беларуску, у той жа час практычна ўсе радыёстанцыі ўнутры Беларусі застаюцца выключна рускамоўнымі. У 2016-18 гг. было канчаткова дэмантаванае абсталяванне для вяшчання Першага нацыянальнага канала Беларускага радыё, на якім ўсе праграмы трансляваліся выключна па-беларуску і якое ахоплівала пераважна ўсе населеныя пункты Беларусі, асабліва ў сельскай мясцовасці. Такім чынам, калі раней праз беларускае радыё адбывалася дастаткова істотная трансляцыя беларускай моўнай нормы на пасіўным узроўні, цяпер беларускамоўны контэнт у радыёдыяпазоне патрабуе дадатковым высілках па сваім пошуку і спажыванні.
- *Сітуацыя з тэлевяшчаннем.* Тут становішча беларускай мовы не менш драматычнае. У Беларусі з пяці найбольш масавых тэлеканалаў чатыры амаль стопрацэнтна рускамоўныя. На адзіным беларускамоўным канале («Беларусь 3») беларуская мова займае больш за палову эфірнага часу, але кінапаказы і серыялы збольшага адбываюцца па-руску. Паводле звестак Нацыянальнага статыстычнага камітэта за 2011 год беларускамоўнае вяшчанне на дзяржаўных тэлеканалах Рэспублікі Беларусь займала 626 гадзін эфірнага часу супраць 35 302 рускамоўных гадзін (толькі 1,7% эфірнага часу). На прамы зварот да колішняга міністра інфармацыі М. Маркава, ці магчыма павелічэнне беларускамоўнага вяшчання на тэлебачанні хаця б да гарантаваных законам аб дзяржаўным двухмоўі 45%, быў атрыманы адказ, што, маўляў, паводле сацыялагічных дадзеных Інстытуту сацыялогіі НАН РБ толькі 1,15% тэлегледачоў выступае за павелічэнне вяшчання па-беларуску, што робіць любыя меры па выроўніванні моўнай сітуацыі незапатрабаванымі карыстальнікамі, камерцыйна неабгрунтаванымі і да таго ж нібыта могуць «дыскрымінаваць» рускую мову (!) [16]. Адзінае беларускамоўнае незалежнае тэлеканал «Белсат», які дзейнічае праз спадарожніковую сувязь, спрабуе працаваць пераважна з выкарыстаннем беларускай мовы, але праз змену інфармацыйнай палітыкі ў межах канцэрна TVP, часткай якога ён з'яўляецца, і скарачэнне фінансавання вымушаны працаваць толькі

частку эфірнага часу, астатні ж час выкарыстоўваецца для тэлевяшчання студый на расійскай і украінскай мовах. Незалежная стрымінгавая сервіс-платформа Belarus tomorrow, якая таксама спрабуе працаваць праз спадарожнік, карыстаецца беларускай мовай толькі часткова – каля 25% свайго эфіру, яна саступае пакуль «Белсату» і па колькасці праглядаў. Такім чынам, толькі два тэлеканалы – незалежны «Белсат» і дзяржаўны «Беларусь 3» вядуць сваё вяшчанне пераважна па-беларуску, але Белсат відавочна прапануе больш забаўляльнага і мастацкага контэнту на беларускай мове, мае фактычна 100% беларускамоўнага вяшчання ў параўнанні з дзяржаўным сервісам.

- *Беларуская мова ў публічнай прасторы.*

Агульны трэнд звязаны з нізкай прысутнасцю беларускай мовы ў публічнай прасторы і пагаршэннем сітуацыі з яе ўжываннем па ідэалагічных прычынах.

- *Гарадская інфраструктура. Агульны трэнд на пагаршэнне выкарыстання беларускай мовы ў афармленні шыльд, указальнікаў, інфарматараў, абвестак, замена беларускай лацінкі на варыянт на аснове рускай мовы. З 2022 г. праводзіцца сістэмная праца па замене шыльд і указальнікаў з беларускай мовай у назвах вуліц, населеных пунктаў на адпаведнікі з рускай мовай. Нягледзячы на патрабаванні заканадаўства пра прышынства беларускай мовы пры найменаванні геаграфічных аб'ектаў на тэрыторыі рэспублікі Беларусь у рэальнай практыцы гэта не выконваецца, таму пры перадачы назваў у расійскай версіі адбываецца літаральны пераклад: напрыклад, пас. Кастрычніцкі будзе перадавацца як «Октябрьский», а не «Костричницкий», «Плошча Перамогі» як «Площадь Победы» і т.п. (хаця ў версіі для замежнікаў у метрапалітэне гэты прынцып захоўваецца: ужываецца “Plošča Pieramohi”, а не «Victory Square»). Беларуская мова пачынае прыбірацца з інфармацыйных абвестак ў грамадскім транспарце. Гэтыя дадзеныя шматкроць з'яўляюцца ў маніторынгах парушэння моўных правоў. У 2023 годзе пад ціскам прарасейскіх актывістаў улады афіцыйна адмянілі выкарыстанне беларускай лацінкі ў геаграфічных назвах, замяніўшы яе на транслітарацыю з расейскай мовы. У выніку беларуская лацінка пачала знікаць з інфармацыйных даведнікаў у сталічным метро, а таксама на шыльдах з назвамі населеных пунктаў. Як контрпрыклад ужывання беларускай мовы пры афармленні шыльдаў з назвамі населеных пунктаў можна разглядаць выпадак Падляскага ваяводства ў Польшчы, дзе кампактна пражывае беларуская меншасць, таму шыльды з назвамі пераважна дублююцца ў беларускай (кірылічнай) і польскай (лацінка) версіях.*

- *Беларуская мова ў банках, крамах, тэлекамунікацыі, рэкламе.*

Агульны трэнд застаецца маласпрыяльным для беларускай мовы, бо яе выкарыстанне ў дадзенай сферы кропкавае і несістэмнае, сутыкаецца з перашкодамі

з боку кампаній-вытворцаў тавараў і паслуг, хаця часткова праз закон аб двух дзяржаўных мовах у *шэрагу выпадкаў удаецца дамагацца ад кампаній і вытворцаў ўжывання беларускай мовы ў іх прадуктах і сервісах*. Калі казаць пра выкарыстанне беларускай мовы ў рэкламе, то гэта застаецца дастаткова спарадычнай з'явай: ухвальна ставяцца да беларускай мовы такія глабальныя брэндзі, як Samsung, A1, Coca Cola, аўтамабільныя кампаніі і плацёжныя сервісы Visa, Mastercard. Раней з 2010 па 2019 год ў Беларусі таксама праводзіўся Фэстываль беларускамоўнай рэкламы і камунікацыі AD.NAK!, які быў галоўнай нацыянальнай пляцоўкай для папулярызацыі беларускай мовы ў рэкламе, маркетынгу, дызайне, PR і грамадскіх камунікацыях, але пасля 2020 г. фэстываль не аднавіў сваю дзейнасць. Частка беларускіх брэндаў таксама схільная карыстацца беларускай мовай у назве сваёй прадукцыі і пры пазіцыянаванні на рынку, у тым ліку з мэтай стварэння пазнавальнасці ў Расіі, дзе беларуская прадукцыя карыстаецца попытам. Пры гэтым некаторыя буйныя вытворцы харчавання («Савушкін прадукт», «Слуцкі мясакамбінат», «Беллакт» і інш.) адмаўляюцца рабіць беларускамоўныя апісанні сваіх прадуктаў на этыкетках, спасылаючыся на розныя фактары: прадукцыя ідзе на расейскі рынак, бракуе сродкаў на друк новых этыкетак, на этыкетках няма дадатковага месца для надпісаў па-беларуску і г.д. Праўда, у шэрагу выпадкаў, праз адпаведныя звароты моўных актывістаў і грамадзян, кампаніі ідуць на саступкі і пачынаюць больш ахвотна выкарыстоўваць беларускую мову для апісання сваёй прадукцыі. Супрацоўнікі беларускіх крам, банкаў, паштовых служб і г.д. не заўсёды ў стане зваротна камунікаваць з кліентамі, якія звяртаюцца да іх па-беларуску, і часам агрэсіўна рэагуюць на выкарыстанне беларускай мовы [19]. Не ўсе беларускія банкі і мабільныя аператары маюць беларускую мову ў сваіх прыкладаннях, сайтах і тэрміналах, часам гэта падаецца і як адмысловая маркетынгавая стратэгія, як са снежня 2025 г. адбылося з аператарам «life:) Беларусь». Таксама, прыкладам, беларуская мова знікла з дадатку «Сбербанку», што патлумачылі высокімі затратамі на лакалізацыю на іншыя мовы. У ліпені 2024 года «Яндекс Карты» выпусцілі абнаўленне, у якім скасавалі тапонімы па-беларуску, пакінуўшы толькі расейскія назвы, каб, маўляў, прыбраць непатрэбнае «дубляванне» у краінах з падобнымі кірылічнымі мовамі [18]. Такім чынам, беларуская мова ў беларускім гандлі і рынку тэлекамунікацый прадстаўлена неадпаведна нават беларускаму заканадаўству і яе выкарыстанне кампаніямі моцна залежыць ад настойлівасці спажывцоў, якія не заўжды гатовыя адстойваць свае моўныя правы ў гэтых выпадках.

- *Беларуская мова ў дзяржаўным справаходстве і сістэме дзяржкіравання. Агульны трэнд унутры Беларусі сведчыць пра неістотнае выкарыстанне беларускай мовы ў афіцыйным дакументазвароце і выданні нарматыўных актаў, таксама беларуская мова рэдка ўжываецца ў сістэме дзяржслужбы*. Так, пасля звароту ў Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі грамадскай ініцыятывы «Умовы для мовы» высветлілася, што станам на 10 верасня 2021 года даведчаная база дадзеных змяшчала 195 130 нарматыўных прававых актаў, з якіх 2729 прыняты і/ці выдадзены

на беларускай мове, гэта значыць толькі 1,4 % нарматыўных актаў існуе на беларускай мове (яшчэ ў 2014 годзе іх было 3,1%). 5 жніўня 2025 году ў адказ на зварот моўнага актывіста і праваабаронцы Ігара Случака Міністэрства эканомікі паведаміла, што з выдадзеных імі 3044 нарматыўных прававых актаў толькі тры былі прынятыя на беларускай мове, што складае 0,1% ад агульнай колькасці для дадзенай галіны (<https://t.me/prawanamovu/275>). Беларуская мова амаль не выкарыстоўваецца дзяржаўнымі чыноўнікамі вышэйшага рангу, хаця на ўзроўні райвыканкамаў і лакальных дзяржаўных арганізацый (бібліятэк, музеяў і т.п.) могуць сустракацца кіраўнікі, якія часта карыстаюцца беларускай мовай для публічных камунікацый. Адным з яркіх прыкладаў чыноўнікаў вышэйшага рангу, якія карысталіся беларускай мовай ў сваёй дзейнасці на сістэмнай аснове, быў міністр культуры, а потым амбасадар і дырэктар Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы – Павел Латушка, які пасля 2020 г. далучыўся да аб'яднаных дэмакратычных сіл. Але гэта адно з рэдкіх выключэнняў у беларускай дзяржаўнай сістэме. Пры гэтым чыноўнікі і дзяржаўныя службы паводле беларускага заканадаўства абавязаныя камунікаваць з грамадзянамі на мове звароту (то бок адпаведна на беларускай або рускай), чым карыстаюцца грамадзяне Беларусі пры падачы зваротаў і скаргаў для камунікацыі з дзяржслужбамі на роднай мове. Так, па сведчанні Ігара Случака: «Калі ў 2019-м годзе зваротаў было 0,5% па-беларуску, то ў 2026 годзе ў некаторых раёнах такіх зваротаў ужо больш за 10 %, і сярэдні паказчык набліжаецца да трох адсоткаў, да чатырох. [...] У Беларусі 2026 года, калі паўсюль бушуюць гэтыя рэпрэсіі... Але людзі проста звяртаюцца па-беларуску, бо ў іх запыт на сваю культуру» [19]. У альтэрнатыву дзяржаўным чыноўнікам ў Беларусі прадстаўнікі аб'яднаных дэмакратычных сіл – Аб'яднанага пераходнага кабінета, Офіса Святланы Ціханоўскай, Каардынацыйнай рады намагаюцца ў публічных камунікацыях і на афіцыйных старонках і каналах аддаваць перавагу выкарыстанню беларускай мовы, напрыклад, усё справаводства АПК вядзецца выключна на беларускай мове. Прадстаўніцтва па нацыянальным адраджэнні АПК адмыслова займаецца стварэннем адпаведнай стратэгіі моўнай палітыкі па развіцці і пашырэнні выкарыстання беларускай мовы як значнага кампанента агульнай Стратэгіі нацыянальнага адраджэння і развіцця (<https://revivalbelarus.org/>).

- *Беларуская мова ў судовай сістэме, турмах, сілавых ведамствах і войску.*

Агульная тэндэнцыя сведчыць пра вельмі эпізадычнае выкарыстанне беларускай мовы прадстаўнікамі т.зв. сілавых ведамстваў, наадварот, вельмі часта яны з'яўляюцца праваднікамі рэпрэсій супраць носьбітаў беларускай мовы. Пры гэтым тыя ведамствы, якія фарміруюцца за кошт прыцягнення цывільных асоб на ратацыйнай аснове (напрыклад, прызыў у войска) дэманструюць абмежаваныя магчымасці для ўжывання беларускай мовы ў сілавым блоку.

- *Беларуская мова ў сістэме правааховы. Вельмі рэпрэсіўнае стаўленне да беларускай мовы і яе носьбітаў як да пераважна «ворагаў сістэмы».* Існуюць шматлікія сведчанні дыскрымінацыі носьбітаў беларускай мовы ў беларускай судовай сістэме, сістэме ўстаноў адбывання пакарання, а таксама следчых і карных органах беларускай сістэмы правосуддзя. Маніторынгі парушэння моўных правоў, а таксама справаздачы праваабарончых арганізацый паказваюць на сістэматычныя факты пераследу беларускамоўных актывістаў на ўсіх этапах прыцягнення іх да крымінальнай або адміністрацыйнай адказнасці. За ўжыванне ў судовых працэсах беларускай мовы могуць прысуджаць больш высокія тэрміны пакарання, не заўжды рэалізуюцца правы на вядзенне судовага працэсу на беларускай мове, таксама судовае справаводства пераважна ажыццяўляецца па-руску. Супрацоўнікі міліцыі і такіх рэпрэсіўных ведамстваў як ГУБАЗіК часта ўжываюць гвалт або катаванні за выкарыстанне беларускай мовы ў часе следчых дзеянняў або допытаў. У пенітэнцыярных установах ужыванне беларускай мовы можа рабіцца прычынай пастражэння ўмоў утрымання, змяшчэння ў ізалятары закрытага тыпу, таксама з вядомых фактаў смерці палітзняволеных за кратамі – гэта таксама тычылася перадусім беларускамоўных актывістаў: Вітольд Ашурак, Алесь Пушкін і інш. Водле сведчанняў іншых зняволеных спецыфічныя формы ціску і катаванняў ужываліся да іх у тым ліку з нагоды выкарыстання беларускай мовы ў камунікацыі. Пры гэтым часткова ў сістэме навучання супрацоўнікаў праваахоўных органаў і юрыстаў (напрыклад, Акадэмія МУС, юрыдычны факультэт БДУ і інш.), а таксама ў публічных камунікацыях беларуская мова працягвае выкарыстоўвацца асобнымі выкладчыкамі і афіцэрамі МУС на падставе асабістага выбару, што аднак ускладнілася пасля чыстак пасля 2020 г. і не складаецца ў цэласную карціну свабоднага функцыянавання беларускай мовы ў гэтым асяроддзі.
- *Беларускай мова ў войску.* Паводле шматлікіх сведчанняў беларускае войска як на ўзроўні справаводства, так і нясення службы пераважна карыстаецца расійскай мовай камунікацый. Нягледзячы на існаванне асобных афіцэраў і начальнікаў, якія выкарыстоўваюць асабіста беларускую мову або настойваюць на яе выкарыстанні ў межах сваіх падраздзяленняў, сістэматычнага ўжывання беларускай мовы ў беларускім войску не назіраецца. Вядомыя таксама факты дысцыплінарнага пераследу за ўжыванне беларускай мовы прызыўнікамі і жаўнерамі тэрміновай службы, стварэння ўмоў ціску за падобны выбар пры дапамозе сістэмы пакаранняў і праз прыцягненне іншых вайсковых. Тым не менш, для шэрагу беларускіх грамадзян выкарыстанне беларускай мовы як іх маральны выбар і грамадзянскае права ў войску застаецца прынцыповым патрабаваннем. На запыт прапагандыста Р. Азаронка да прадстаўніка Міністэрства абароны РБ у межах тэлеэфіру ў 2026 г., колькі беларускіх грамадзян ужываюць беларускую мову, напрыклад, пры прынясенні прысягі, быў атрыманы адказ «як правіла, ад 30 да 50%» прызыўнікоў. «У маім досведзе, калі я працую

як ідэолаг у межах прыняцця вайскавай прысягі, велізарная колькасць людзей выказвае жаданне прымаць прысягу на беларускай мове. Гэта чуваць, усе камандзіры гэта чуюць. Ніхто ніколі нікому не забараніў прымаць прысягу на беларускай мове», — пракаментавалі гэта больш падрабязна запытаны афіцэр [21]. Гэта сведчанне наяўнасці грамадскага попыту на ідэнтыфікацыю сябе як грамадзян Беларусі і абаронцаў айчыны менавіта праз свядомае ужыванне беларускай мовы як відавочнага маркёра. Пры гэтым, да прыкладу, у беларускіх дабраахвотніцкіх злучэннях, якія ваююць на баку украінскіх узброеных сіл, ужыванне беларускай мовы часта з'яўляецца ўсвядомленым выбарам і адзнакай перакананняў, што павялічвае запыт на яе ўжыванне таксама з боку іншых, раней пераважна рускамоўных дабраахвотнікаў. Афіцыйны сайт падраздзялення Полк Каліноўскага (<https://kalinouski.org/>) вядзецца з пераважным выкарыстаннем беларускай мовы пры падачы інфармацыі і навін.

- *Беларуская мова ў побыце і персанальных камунікацыях.*

Агульная тэндэнцыя сведчыць пра дыялектычнае існаванне беларускай мовы ў беларускім грамадстве: з аднаго боку, афіцыйная колькасць актыўных носьбітаў мовы скарачаецца, з іншага, фіксуюцца асобныя працэсы пашырэння ўжывання беларускай мовы пэўнымі асяродкамі як унутры краіны, так і па-за яе межамі.

- *Беларуская мова праз дадзеныя статыстыкі і сацыялогіі. З публікацыі вынікаў перапісу за 2019 г. вядома, што доля беларусаў, якія лічаць беларускую мову роднай, зменшылася за перыяд 1999–2019 гг. з 86 % да 61,2 % (мінус 2,1 млн. асоб), доля ж беларусаў, якія размаўляюць дома па-беларуску, зменшылася за гэты перыяд з 41 % да 28 % (мінус 1,1 млн. асоб) [3]. Паводле даследавання Нацыянальнага статыстычнага камітэту да дня роднай мовы ў 2024 г. ужо толькі 54,1% беларусаў лічылі беларускую мову роднай (за пяць гадоў зніжэнне на 7,1%), а паводле дэмаграфіі – найменшая колькасць тых, хто вызнае беларускую за родную, ва ўсходняй частцы краіны (Магілёўская, Віцебская і Гомельская вобласці 45-47%), найбольшая – на Берасцейшчыне (77%) і найвялікшая частка яе прыхільнікаў па рэспубліцы – сярод пакалення 60+ – 22,8% з 54,1%, то бок амаль палова (13,4% людзі за 70 гадоў) [24]. Як адзначаецца ў маніторынгу Беларускага ПЭНу: «Вельмі важна зазначыць, што імклівае змяншэнне колькасці носьбітаў мовы тытульнай нацыі ні ў якім разе не можа характарызавацца як натуральны працэс і безумоўна ёсць наступствам і сведчаннем паслядоўнай прымусовай русіфікацыі з боку дзяржавы» [4]. У сацыялагічным даследаванні 2024 г., прысвечаным беларускай ідэнтычнасці, сацыёлаг Ф. Біканаў з суаўтарамі канстатуе, што рэальнае ўжыванне беларускай мовы ў побыце можа быць яшчэ ніжэйшым і яна з'яўляецца безумоўнай каштоўнасцю толькі для сегмента «свядомых» рэспандэнтаў (каля 11% апытаных). Аўтары даследавання лічаць, што беларуская мова не з'яўляецца ключавым кампанентам, але толькі другасным маркёрам ідэнтычнасці пасля такіх характарыстык як «месца*

нараджэння», «менталітэт», «грамадзянства» або «паходжанне»[2]. Пры гэтым беларуская мова атрымлівае пераважна станоўчыя характарыстыкі як каштоўнасць: «родная», «прыгожая», «для тых, хто любіць сваю краіну», «адметная» (больш 50%), у той час як колькасць тых, хто лічыць яе «вясковай», «са слаба развітай тэрміналогіяй», «непрыдатнай з палітычных прычын» не перавышае траціны апытаных. Тым не менш, яна відавочна саступае па ўжывальнасці для працы і па даступнасці цікавага кантэнту на ёй – расейскай. Паводле даследавання, ад чвэрці да траціны апытаных, аднак, выразна выступае за павялічэнне ўжывання беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадства – ад адукацыі і рэкламы да ўжывання ў войску ці ў кампутарных гульнях. У альтэрнатыўным якасным і колькасным даследаваннях нацыянальнай ідэнтычнасці «Беларускай аналітычнай майстэрні» А. Вардамацкага таксама за 2024 г. хаця і пацвярджаецца тэзіс пра неасноўнае месца беларускай мовы сярод паказнікаў ідэнтычнасці, аднак фіксуецца пазітыўная тэндэнцыя павышэння яе месца на некалькі пунктаў за апошнія дзесяцігоддзе, а агульная дынаміка фіксуецца ў метафарах «падводнага Гальфстрыму» і «фенікса беларушчыны». З улікам агульных тэндэнцый па выкарыстанні беларускай мовы ў сістэме адукацыі і іншых сферах, гэтыя лічбы не вельмі здзіўляюць і прымушаюць, наадварот, казаць пра дастатковую рэзістэнтнасць грамадства Беларусі, якое працягвае шанаваць беларускую мову і лічыць яе роднай, нягледзячы на істотнае скарачэнне яе месца ў іх жыцці. Безумоўна, агульнае скарачэнне ўжывання беларускай мовы грамадствам адбіваецца на яе ролі ў якасці маркера беларускай ідэнтычнасці.

- *Беларуская мова ў публічных камунікацыях. Маніторынгі парушэння моўных правоў перыядычна фіксуюць факты дыскрымінацыі носьбітаў беларускай мовы і патраплення іх пад рэпрэсіі ў тым ліку за моўны выбар, тым не менш пераслед за ўжыванне беларускай мовы ў публічных камунікацыях дасюль не мае сістэмнага характару.* Беларуская мова часта разглядаецца чыноўнікамі і сілавымі ведамствамі ў Беларусі як прыкмета схаванай нелаяльнасці або прыхільнасці да нацыяналізму, сваеасаблівы «знак бяды», па трапнаму выразу В. Акудовіча, таму носьбіты беларускай мовы могуць сутыкацца з спецыфічным стаўленнем да сябе пры карыстанні ёй у публічнай прасторы. Існуюць даказаныя факты звальнення супрацоўнікаў дзяржаўных органаў і служб за выкарыстанне беларускай мовы ў сваіх сталых камунікацыях на працы або пры вядзенні сацыяльных сетак, але гэта ўсё ж пераважна адзінкавыя праявы пераследу. У пэўных асяродках, напрыклад, моладзевым, ужыванне беларускай мовы робіцца элементам свядомага выбару або лакальнай моды. Паводле слоў спецыяліста адпаведнага сектара Акадэміі адукацыі Беларусі Вячаслава Караткевіча, па выніках даследавання ў 2022/23 нав. г. больш за 90% выпускнікоў сярэдніх агульнаадукацыйных устаноў лічаць беларускую мову роднай, а каля 25% выпускнікоў лічаць вывучэнне беларускай мовы адным з паказчыкаў патрыятызму і грамадзянскасці. «Сярод моладзі родная мова становіцца ўсё больш папулярнай, таму што з'яўляецца маркерам інтэлігентнасці. Больш за траціну апытаных карыстаюцца ёй у штодзённым жыцці» - адзначае дзяржаўны чыноўнік [23]. Гэта паказвае, што нават ідэалагічны пераслед беларускамоўных

апанентаў рэпрэсіўнымі органамі не разглядаецца маладымі людзьмі як сімptom небяспекі ці фактар адмовы ад роднай мовы. Паводле даследавання Беларускай рады культуры за 2025 г., робіцца дапушчэнне: «можна канстатаваць, што сітуацыя 2021–2022 гадоў, калі выкарыстанне беларускай мовы ў публічнай прасторы было звязанае з пэўнаю рызыкаю, паступова адыходзіць у мінулае. У гэтага дазволу ёсць галосна і негалосна акрэсленыя межы: санкцыянуюцца найперш бяспечныя і недыскусійныя формы беларускасці (фальклор, этнаграфія, традыцыя і г. д.). Існуюць выразныя чырвоныя лініі, якія адсякаюць альтэрнатыўныя афіцыйнаму дыскурсу інтэрпрэтацыі гісторыі і сучаснасці. Фармуецца поле кіраванай аўтэнтчнасці, дзе ініцыятывы балансуюць паміж легальнасцю і самацэнзураю» [22]. Тым не менш, у 2026 г. зноў назіраюцца тэндэнцыі да пагаршэння акрэсленай сітуацыі і «чырвоныя лініі» відавочна змяшчаюцца, ахапляючы раней больш «бяспечныя» зоны беларускасці: напрыклад пераслед этна- і фольк-гуртоў, закрыццё рэканструктарскіх фестываляў і праектаў, крамаў нацыянальнага аддзення і г.д. Беларуская мова ў эміграцыі ў сваю чаргу часта разглядаецца як грамадзянскі выбар і адзнака самаідэнтыфікацыі, што асабліва ўзмацнілася пасля пачатку паўнамаштабнай вайны Расіі супраць Украіны. Шмат якія публічныя асобы, прадстаўнікі медыя, адукацыі і культуры за мяжой свядома пераходзяць на выкарыстанне беларускай мовы ў публічных камунікацыях і творчасці, а таксама часцей пачынаюць карыстацца ёй дома. Такім чынам, у справе ўжывання беларускай мовы ў побыце ёсць як аснова для асцярожнага аптымізму з пункту гледжання пашырэння яе арэалу і большага выкарыстання моладзю, з іншага боку, агульная тэндэнцыя русіфікацыі і частага пераследу за выбар мовы як грамадзянскай пазіцыі пакідае пытанне пра ўстойлівасць гэтага тренду лакальнага пашырэння.

Стан даследаванняў і папулярызацыя беларускай мовы.

- *Сітуацыя з развіццём акадэмічных даследаванняў беларускай мовы пагаршаецца ў сувязі са скарачэннем фінансавання адмысловых праграм на дзяржаўным узроўні, адмоўнай палітычнай кан'юнктурай унутры краіны і недахопам рэсурсаў для сістэмнага развіцця ў дыяспарах. Доўгі час асноўным цэнтрам даследаванняў і развіцця беларускай мовы ў краіне заставаўся Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа пры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, заснаваны яшчэ ў 1929 г., статус якога аднак пастаянна змяняўся: у найбольш змрочныя часы сталінскага тэрору з 1935 па 1952 гг. ён знаходзіўся ў складзе аб'яднанага Інстытута літаратуры, мастацтва і мовы АН РБ, з 2007 г. па 2015 г. інстытут трапіў зноў ужо ў склад аб'яднанага Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы, а з 2015 г. з'яўляецца філіялам Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, праўда з аўтаномным кіраўніцтвам. Гэтыя змены статуса галоўнай даследчай установы па развіцці і распрацоўцы беларускай мовы ў краіне дэманструюць агульнае стаўленне да моўнай палітыкі і падтрымкі беларускай як адной з двух дзяржаўных моў. Пры гэтым за гады сваёй працы Інстытут зрабіў неабходныя захады для поўнага акадэмічнага*

ўпарадкавання беларускай мовы (прынамсі ў яе афіцыйным правапісе), стварэння навукова-метадычнай і слоўніка-даведачнай частак, правядзення шэрагу лінгвістычных і лінгвадыдактычных даследаванняў. Але пасля 2020 г. адбыўся пэўны ціск і на яго працу. Так, акрамя скасавання фактычнага выкарыстання распрацаванай інстытутам версіі беларускай лацінкі для перадачы геаграфічных назваў і імёнаў уласных ў публічным ужытку, у 2023 г. адбылося спыненне працы і потым частковае яе аднаўленне ў 2024 г. у моцна адцэнзураванай версіі стратэгічнага праекта Інстытута «Беларускага N-корпусу» (калекцыі тэкстаў беларускай мовы). Калі корпус зрэшты аднавіў сваю працу, з яго знікла амаль 90% тэкстаў, у тым ліку публікацыі незалежных беларускіх СМІ, тэксты такіх праектаў, як Вікіпедыя, і архіў запісаў вялікіх інтэрнет-бібліятэк беларускіх кніг, нахштальт Kamunikat.org: калі ў пачатку 2023 г. агулам корпус налічаў каля 1 млрд слоў, то на пачатак 2024 г. засталася толькі 124 млн, або 12% ад ранейшага аб'ёму [25]. Як рэакцыя на недастатковыя захады беларускай дзяржавы па развіцці і падтрымцы даследаванняў беларускай мовы, асабліва калі казаць пра «класічны правапіс» (мадэрнізаваная тарашкевіца), у незалежным асяроддзі мовазнаўцаў і даследчыкаў мовы развіваліся альтэрнатыўныя праекты яе падтрымкі: пасля шматгадовых даследаванняў і працы адмысловай камісіі быў укладзены і дапрацаваны ў 2005 г. незалежным аўтарскім калектывам «Беларускі клясычны правапіс» [26], праводзіліся паседжанні грамадскай тэрміналагічнай камісіі па ўпарадкаванні тэрміналогіі логікі і філасофіі, прынцыпах адаптацыі і перадачы імёнаў уласных з замежнай мовы на беларускую [27]. Некаторыя даследаванні і мовазнаўчыя экспертныя матэрыялы выкладаюцца на тэматычных рэсурсах, нахштальт суполкі «Толькі пра мову» у Facebook, якую вядзе беларускі мовазнаўца В. Вячорка. На сістэмным узроўні адказам на крызіс з развіццём і падтрымкай беларускай мовы ў дзяржаве стала ініцыятыва незалежных беларускіх даследчыкаў, якія пасля правядзення ўстаноўчай канферэнцыі ў Беластоку ў 2024 г. [27] заснавалі Інстытут беларускай мовы, афіцыйна зарэгістраваны ў Польшчы ў 2025 г. у якасці асацыяцыі. Асноўнымі відамі дзейнасці, якія інстытут развіае, пачынаючы з 2025 г. ёсць стварэнне альтэрнатыўнай версіі нацыянальнага корпусу – корпусу сучасных тэкстаў, стварэнне лексічных мінімумаў па беларускай мове як замежнай, прафесійных слоўнікаў, ўрбанімічных і тэрміналагічных даследаванні, беларусазнаўства (<https://t.me/institutbm/1022>).

- *Папулярызацыяй і развіццём беларускай мовы ў Беларусі доўгі час займалася Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, створанае яшчэ ў 1989 г. і ліквідаванае рашэннем Вярхоўнага суда ў 2021 г.: на момант пачатку ліквідацыі ў 2022 г. Таварыства налічвала каля 450 мясцовых суполак у складзе 41 гарадзкой і раённай арганізацыі, аб'яднаных у 6 абласных юрыдычных асобаў. Арганізацыя заснавала такія перыядычныя выданні як газеты «Наша слова», «Новы час», часопіс «Верасень». Доўгі час займалася выданнем*

слоўнікаў, кніг і перакладаў на беларускую мову, стварэннем умоў для адукацыі на беларускай мове, у тым ліку праз спробу стварэння беларускага ўніверсітэта імя Н. Гілевіча з беларускай мовай навучання. Ліквідацыя грамадскага аб'яднання, асноўнай мэтай якога была папулярызацыя беларускай мовы як дзяржаўнай, беспрэцэдэнтны выпадак для нацыянальнай краіны пераследу за дзейнасць, скіраваную на падтрымку нацыянальнай культуры і спадчыны. У 2023 г. арганізацыя з падобнай назвай была таксама зарэгістравана ў г. Лодзь (Польшча), яна пазіцыянуе сябе як прадаўжальніка папярэдняй справы. З 2008 г. пачала сваю працу грамадская кампанія па падтрымцы беларускай мовы і нацыянальнай ідэнтычнасці «Будзьма беларусамі!» (абвешчана «экстрэмісцкім фармаваннем» у 2026 г., у 2023 г. яе каналы абвешчаны «экстрэмісцкімі матэрыяламі»), якая інтэнсіўна прасоўвае свае наратывы ў медыяпрасторы, а таксама падтрымлівае беларускую культуру – акцыі, фестывалі, імпрэзы; сёння працягвае сваю працу з-за мяжы. Пазней да ўзмацнення падобнай дзейнасці падключыліся новыя ініцыятывы і кампаніі - «Нодна», Symbal.by і інш.: нягледзячы на забарону дзейнасці і «экстрэмісцкія» статусы яны таксама працягваюць абараняць выкарыстанне беларускай мовы як нацыянальную каштоўнасць. З 2014 г. у Беларусі пачала дзейнічаць валанцёрская ініцыятыва «Мова нанова», якая пачалася як бясплатныя курсы беларускай мовы, якія адкрыліся ў Мінску 13 студзеня 2014 года ў галерэі «Ў». Апроч Мінска, курсы «Мова Нанова» праводзіліся таксама ў Баранавічах, Гародні, Бабруйску, Берасці, Маладзечне, Магілёве, Віцебску, Астраўцы, Гомелі, за мяжой у Кракаве. Пасля 2021 г. дзейнасць сацыяльна-культурнай ўстановы развіцця беларускай мовы і культуры «Мова Нанова» была спыненая паводле адміністрацыйнай працэдуры і існаванне ініцыятывы ў публічным полі было згорнута. Асноўная дзейнасць курсаў «Мова нанова» была перанесена ў іншыя краіны, перадусім Польшчу, у перыяд з 2021 па 2026 гг. курсы «Мова Нанова» працуюць у такіх гарадах як Варшава, Уроцлаў, Гданьск (Троймясто), Беласток, Быдгашч, Торунь (Польшча), Вільня (Літва) і Рыга (Латвія). Нефармальныя моўныя курсы таксама праводзяцца ў г. Кіеў (Украіна). Агульная цікаўнасць да азначаных курсаў застаецца адрознай у залежнасці ад перыядаў і геаграфіі, у некаторых гарадах курсы могуць збіраць да двух сотняў чалавек у сезон. Поспех ў плане запыта на дзейнасць дадзеных курсаў як у самой краіне да 2021 г., так і ў краінах эміграцыі паказвае сталую грамадскую зацікаўленасць у развіцці і падтрымцы мовы як грамадскай каштоўнасці і пашырэннем яе выкарыстання на індывідуальным узроўні.

Агульная выснова: Дзяржаўная палітыка ў Беларусі скіравана на паступовае выцясненне беларускай мовы з усіх сфер грамадскага ўжытку, збольшага формы яе падтрымкі з боку дзяржаўных органаў і арганізацый застаюцца выключна дэкаратыўнымі, фіксуюцца факты пераследу за ўжыванне беларускай мовы ў сістэме судовых, следчых і органаў адбывання пакарання, ліквідуюцца грамадскія арганізацыі, выдавецтвы, культурніцкія ініцыятывы, якія займаюцца папулярызацыяй і развіццём беларускай мовы. Дзейнасць грамадскіх ініцыятыв і беларускіх дэмакратычных сіл за мяжой не ў стане на сённяшні дзень стварыць устойлівую альтэрнатыву падтрымкі і развіцця беларускай мовы, хаця важныя элементы выбудовы падобнай эксістэмы назіраюцца. Тым не менш, брак

сінхранізацыі высілкаў і недахоп фінансавых рэсурсаў і палітычных умоў рэалізацыі не дазваляе пакуль паўнаўартасна разгарнуць незалежную сістэму падтрымкі і развіцця беларускай мовы. Цікаўнасць і попыт на беларускую мову ў грамадстве існуе, яны знаходзяць сваё адлюстраванне ў культуры і іншых абласцях грамадскага жыцця, але без адмысловай дзяржаўнай палітыкі гэта не можа ператварыцца ў сістэмныя дзеянні па адраджэнні беларускай мовы як нацыянальнай. Наступствамі магчымага знікнення беларускай мовы з шырокага грамадскага ўжытку і істотнага памяншэння яе носьбітаў у бліжэйшай будучыні можа быць катастрофічнае паслабленне нацыянальнай ідэнтычнасці, чым ужо напрамую карыстаюцца зланымысныя актары, якія прасоўваюць наратывы «рускага свету» і навязваюць імперска-каланіяльны дыскурс і расійскую мову як аснову самаідэнтыфікацыі беларусаў – такія як фонд імя Гарчакова, «Россупрацоўніцтва», Рускія дамы і г.д.

4. Магчымыя сцэнары:

Магчымыя сцэнарыі далейшага разгортвання моўнай палітыкі ў стасунку беларускай мовы.

Варыянт А (песімістычны): *Моўная дэградацыя і згортванне працэсаў нацыянальнай ідэнтычнасці.* Пры ўзмацненні працэсу русіфікацыі як часткі дзяржаўнай палітыкі, - пераходу рэпрэсій супраць іншадумства на новы сістэмны ўзровень, які зробіць публічнае выкарыстанне беларускай мовы палітычна небяспечным, - канчатковым згортванні працэсаў нацыятворчасці ўнутры краіны з паралельным працэсам асіміляцыі і згасання нацыянальнай памяці ў беларускіх дыяспарах – выкарыстанне беларускай мовы прыродзе ў стан эпізадычнага і будзе трымацца на лакальных супольнасцях ці канкрэтных асобах. Гэты сцэнар вядзе да паступовай дэградацыі моўнага ўжывання, драматычнага скарачэння прапановы з боку культуры і адукацыі па-беларуску, беларуская ідэнтычнасць пачне істотна размывацца і можа знікнуць цягам трох пакаленняў. У сваю чаргу гэта амаль непазбежна прывядзе да страты дзяржаўнай незалежнасці рэспублікі Беларусь і яе паглынання ўсходнім суседзям на падставах моўнай і культурнай блізкасці з нязначнымі рэгіянальнымі асаблівасцямі. У адсутнасці іншых моцных нацыяўтваральных фактараў (адзіная рэлігія, моцная гістарычная памяць і адметныя традыцыі, надзвычай адрозныя ад суседзяў) беларусы паступова асімілююцца і канчаткова стануць часткай рускага, украінскага, польскага і літоўскага народаў на працягу трох пакаленняў.

Варыянт Б (стагнацыйны): *Паўзучая русіфікацыя і асіміляцыя пры несістэмнай беларусізацыі і кволах працэсах развіцця нацыянальнай ідэнтычнасці.* Варыянт набліжаны да актуальнага статус кво. Працэс русіфікацыі і наступу «рускага свету» працягваецца, але без істотнага паскарэння. Цягам некалькіх дзесяцігоддзяў выкарыстанне беларускай мовы ў сістэме адукацыі падае да 1-2%, беларуская мова застаецца культурным здабыткам абмежаваных супольнасцяў, а таксама захавальнікам

этнафальклёрнай спадчыны. Тым не менш, выкладанне беларускай мовы, літаратуры і гісторыі ў школах пакідае задзел для існавання нацыянальнай памяці і самаідэнтыфікацыі з беларусамі як асобным народам. Моцныя беларускія дыяспаральныя структуры ствараюць сваю ўстойлівую эканістэму падтрымкі ідэнтычнасці, якія дазваляюць захоўваць культурную памяць і ідэнтычнасць маладым пакаленням старой і новай міграцыі, працягваюць лінію пераемнасці, але з паступовым скарачэннем ўплываў праз эрозію дыяспары і паступовую асіміляцыю яе чальцоў. У гэтым сцэнарыі падставы для захавання беларускай ідэнтычнасці і мовы на пасіўным ўзроўні ў межах нацыянальнай супольнасці ўтрымліваюцца, але паступова ідэнтычнасць размываецца. *У адсутнасці моцнай палітычна і самастойнай эканамічна дзяржавы і праз ціск агрэсіўных суседніх культур альбо праз магчымасць прамой анексіі тэрыторыі і скасавання дзяржаўнасці існаванне беларускай мовы як жывой і дзейнай, а таксама беларускай ідэнтычнасці як унікальнай і адметнай будзе знаходзіцца пад сталай пагрозай і бракам сістэмнай устойлівасці, беларуская дыяспара таксама не здолее рабіць для развіцця нацыі і мовы нечага большага як быць пасіўным захавальнікам традыцыі.*

Варыянт В (стрымана-аптымістычны): *Беларусізацыя на маршы і ўзмацненне працэсаў развіцця нацыянальнай ідэнтычнасці.* Гэты сцэнар грунтуецца на дапушчэнні таго, што развіццё беларускай мовы з пашырэннем арэала яе ўжывання будзе інтэнсіўна адбывацца дзякуючы сістэмным высілкам беларускай грамадзянскай супольнасці ў краіне і дыяспары, падтрыманай палітычна на ўзроўні дэмакратычных сіл і фінансава на ўзроўні міжнародных партнёраў, з паступовым вяртаннем да інтэнсіўных працэсаў адраджэння нацыянальнай дзяржаўнасці і ідэнтычнасці ў выніку дэмакратычнага транзіту. *Праз стварэнне моцнай сістэмы падтрымкі нацыянальнай культуры на беларускай мове, поўнага цыклу адукацыі на беларускай мове (ад дашкольнай да ўніверсітэцкай і постдыпломнай адукацыі), пашырэння супольнасці беларусаў, якія карыстаюцца беларускай мовай ў побыце і на працы, адбудзецца паступовае адраджэнне і развіццё беларускай мовы, узмацніцца яе падтрымка на нізавым ўзроўні як базавай нацыянальнай каштоўнасці.* Пры завяршэнні расійска-украінскай вайны, аслабленні ціску з боку расійскай дзяржавы, выхаду на канструктыўнае развязанне грамадска-палітычнага крызісу ў краіне стварацца падмуркі для істотнай змены дзяржаўнай палітыкі і вяртання да працэсаў беларусізацыі на сістэмным дзяржаўным узроўні. Праз ўжыванні адпаведных юрыдычных і фінансавых механізмаў сітуацыя з выкарыстаннем беларускай мовы ў Беларусі з драматычна-крытычнай фазы праройдзе ў стан стабільнага росту і пашырэння з адначасовым узмацненнем нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў. Пры гэтым застанецца рэліктавае супраціўленне пэўнай часткі грамадства, якая знаходзіцца пад істотным уплывам расійскай мовы і культуры, а таксама не надта зацікаўлена ва ўзмацненні і развіцці нацыянальнай ідэнтычнасці на беларускім падмурку, якое будзе аслабляць і замінаць працэсам беларусізацыі.

5. Рэкамендацыі:

З улікам таго, што першыя два з прапанаваных сцэнароў вядуць да поўнага (рэзкага або паступовага) знікнення беларускай мовы з ліку жывых і карыстаных у грамадстве, што ў сваю чаргу моцна адбіваецца на аслабленні нацыянальнай ідэнтычнасці і вядзе да пагрозы страты незалежнасці дзяржавы Беларусь і асіміляцыі яе насельніцтва ў межах чужых нацыянальных дзяржаў, *базавай рэкамендацыяй застаецца спроба рэалізаваць трэці сцэнар, з паступовым адраджэннем і павяртаннем беларускай мовы да шырокага ўжытку і ўзмацненнем нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў.* Пры захаванні статус кво або імклівай дэградацыі моўнай сітуацыі ўнутры краіны і ў дыяспарах мы рызыкуем на працягу трох пакаленняў цалкам страціць беларусаў як нацыю і рашчыніца ў іншых народах і культурах. *Стварэнне ўстойлівай экасістэмы падтрымкі і развіцця беларускай мовы праз адукацыю, культуру, навуку, грамадскія ініцыятывы ў дыяспарах і часткова ўнутры краіны з наяўнасцю дакладнай стратэгіі адраджэння і развіцця беларускай нацыі ў выпадку дэмакратычнага транзіту з пакрокавымі механізмамі яе рэалізацыі дазволіць пазбегнуць вышэй азначаных рызык і ўзмацніць нацыянальную ідэнтычнасць і моўнае пытанне ў стратэгічнай перспектыве будучыні.* Для гэтага будзе *неабходна шырокая кааліцыя і шчыльная каардынацыя грамадзянскай супольнасці, дэмакратычных сіл, міжнародных партнёраў і фондаў, а таксама ў перспектыве нацыянальна-арыентаваных дзяржаўных службоўцаў для стварэння моцнай і ўстойлівай экасістэмы падтрымкі і развіцця беларускай мовы як падмурку ідэнтычнасці.*

6. **План рэалізацыі і рызыкі:** Раздзел утрымлівае план рэалізацыі рэкамендаванага рашэння, тлумачыць асноўныя захады, апісвае, што можа перашкодзіць гэтаму рашэнню (рызыкі), а таксама меры па ліквідацыі ці змяншэнню гэтых перашкод і рызык.

План рэалізацыі. Прыярытэты.

Конкрэтны набор дзеянняў для рэалізацыі стратэгіі адраджэння і развіцця беларускай мовы на сістэмным узроўні закранаецца ў межах *Стратэгіі нацыянальнага адраджэння і развіцця (2023-2033)*, распрацаванай Прадстаўніцтвам па нацыянальным адраджэнні АПК, таксама на ўзроўні дарожных мап на нулявы і першы перыяды дэмакратычнага транзіту.

Сярод першачарговых дзеянняў па рэалізацыі рэкамендацый можна пералічыць:

- правядзенне *сістэмных кансультацый з выходам на супольныя мемарандумы аб супрацы і стварэнне рэальных рабочых груп* паміж актарамі на ўзроўні грамадзянскай супольнасці, палітыкаў, інстытуцый культуры і адукацыі, зацікаўленых ў захаванні і развіцці беларускай мовы, у фармаце сумесных круглых сталаў, канферэнцый і т.п.;
- *ўзмацненне фінансавай падтрымкі культурных праектаў, ініцыятыў, медыя, якія скіраваныя на папулярызацыю беларускай мовы і яе сістэматычнае ўжыванне для стварэння актуальных і сучасных культурных прадуктаў у тым ліку*

- праз *развіццё альтэрнатывных механізмаў* прыцягнення фінансавання: незалежныя фонды культуры, марафоны культурнай салідарнасці і т.п.;
- правядзенне *масавых інфармацыйных (медыя)кампаній* для спрыяння ўжыванню беларускай мовы, звароту да ўжо наяўнага цікавага контэнту на ёй і захады для інтэнсіфікацыі стварэння новага, вылучэнне на гэта сродкаў з боку міжнародных фондаў і арганізацый;
 - істотны *перагляд моўнай палітыкі на ўзроўні рэдакцый беларускіх незалежных СМІ* з грунтоўным павелічэннем колькасці матэрыялаў на беларускай мове (мінімум да 45%), стварэння беларускамоўных версій сваіх выданняў (нават з дапамогай ШІ інструментаў перакладу), заахвочваннем карыстальнікаў да ўжывання матэрыялаў на беларускай мове праз сістэму банэраў, спасылак і хедэраў у рускамоўных тэкстах.
 - меры па *забеспячэнню поўнага цыклу адукацыі на беларускай мове* – ад пачатковай да ўніверсітэцкай – праз правядзенне рэгулярных канферэнцый з нагоды развіцця якасці беларускай адукацыі, падтрымку адукацыйных праектаў у галіне фармальнай адукацыі на першых ўзроўнях на беларускай мове і палітычную і фінансавую стратэгію стварэння нацыянальнага беларускага ўніверсітэта з беларускай мовай выкладання і даследаванняў;
 - падтрымку *фінансавую і грамадскую дзейнасці профільных інстытуцый, скіраваных на развіццё беларускай мовы і пашырэнне яе функцыяналу, перадусім Інстытуту беларускай мовы* праз нацыянальна-арыентаваны бізнес, міжнародныя фонды і грамадскі краўдфандынг;
 - *развіццё і падтрымку даследаванняў на беларускай мове ў розных галінах і сістэмнае разгортванне Belarusian studies* як механізму трансляцыі беларускай візіі рэгіянальных і глабальных праблем, магчымасцяў іх навуковага асэнсавання і развязання праз стварэнне спецыяльнага Фонда падтрымкі беларускай навукі і даследчыкаў пры падтрымцы бізнесу, грамадзянскай супольнасці, міжнародных партнёраў;
 - стварэнне *пакрокавага плана рэалізацыі пераходу да беларускай мовы як адзінай дзяржаўнай* пры сцэнарыі рэалізацыі дэмакратычнага транзіту.

Асноўныя перашкоды і рызыкі і меры па іх пераадоленні.

Асноўныя рызыкі звязаны часткова з унутранай логікай разгортвання рэпрэсій і ўцягвання ў праект «рускага свету» з боку рэжыму Лукашэнкі, часткова з сітуацыяй у рэгіёне ў залежнасці ад спосабу завяршэння расійска-украінскай вайны і ступені паслаблення расійскай дзяржавы, часткова з аб'ёмам праактыўных дзеянняў з боку пра-дэмакратычных беларускіх актараў і міжнародных партнёраў і таго, наколькі ўдалай можа быць іх сінхронізацыя. Пры наяўнасці вялікай колькасці рызык і перашкод, пералічым асноўныя, якія могуць аказаць прыныповае ўздзеянне на сітуацыю.

1) *Рызыка поўнага згортвання беларусізацыі і максімальна жорсткай русіфікацыі ўнутры краіны існуе і можа ўвасобіцца ў жыццё ў выпадку анексіі (наўпростай акупацыі тэрыторыі) ці татальнага аслаблення рэжыму Лукашэнкі на карысць прарасійскіх сіл унутры краіны, якія будуць прасоўваць максімальна антыбеларускую ўнутраную палітыку. Часткова гэта рызыка купіруецца самім рэжымам, які адчувае сваю ўразлівасць перад наратывамі і палітыкай Масквы, і імкнецца захоўваць «кантраляваныя» прасторы беларускасці ў якасці ціхага супраціву і пэўнай зоны аўтаноміі. Праблема ў тым, што без паўнаважнага развіцця гэта абмежаваная беларускасць можа не гарантаваць рэальнай культурнай аўтаноміі: інфармацыйная і культурная залежнасць узрастае, ідэнтычнасць слабее. Стварэнне значных культурных, навуковых і адукацыйных прадуктаў ў дыяспарах, грамадзянскі супраціў - як ціхае іх спажыванне - ў сукупнасці з паспяховымі медыякампаніямі могуць часткова нівеляваць пагрозу татальнай русіфікацыі.*

2) *Рызыка недастатковай увагі да моўнага пытання і крызісу ідэнтычнасці з боку беларускіх дэмакратычных сіл і міжнародных партнёраў. Пры недастатковай ўвазе да тэмы палітычных дзеянняў і фінансавых плыні на развіццё і падтрымку мовы і ідэнтычнасці будуць недастатковымі для запуску трэцяга сцэнара, у лепшым выпадку рэалізуючы сцэнар Б: паўзучая русіфікацыя і асіміляцыя пры несістэмнай беларусізацыі і квотных працэсах развіцця нацыянальнай ідэнтычнасці. Высілка актараў застануцца кропкавымі і не змогуць сіметрычна карэктаваць сітуацыю. Каб гэтага пазбегнуць, трэба: правядзенне уплывовых міжнародных канферэнцый і панэляў, дзе пытанне культурнай бяспекі і падтрымкі моўнай ідэнтычнасці беларусаў будзе ўздымацца на рэгулярнай аснове, скіраванне прынцыповай увагі беларускіх дэмакратычных палітыкаў на пытанні мовы, ідэнтычнасці і культуры як фактараў выжывання нацыі і захавання незалежнасці, давадзенне да міжнародных партнёраў і фондаў важнасці павелічэння фінансавай падтрымкі захадаў на абарону і развіццё моўнай і шырэй нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў як фактар, які ўплывае на еўрапейскую культурную разнастайнасць і рэгіянальную бяспеку.*

3) *Рызыка недахопу скаардынаваных высілкаў асноўных арганізацый, якія ёсць зацікаўленымі бакамі працэсу развіцця і падтрымкі беларускай мовы. Тыя арганізацыі і структуры, якія ставяць сабе за мэту спрыянне развіццю нацыянальнай ідэнтычнасці і мовы, могуць працягнуць заставацца кожны ў сваёй траекторыі руху, не надта зважаючы на дзеянні суседзяў і не сінхранізуючы сваю дынаміку з іншымі. Як вынік захаваецца фрагментарнасць і несістэмнасць дзеянняў, канкурэнцыя за праекты і прадукты будзе замінаць выхад на агульны вынік. Данясенне прынцыповай небяспекі далейшага развіцця сітуацыі да ўсіх зацікаўленых бакоў і пабудова сумеснай стратэгіі дзеянняў можа дапамагчы перавесці несістэмныя актыўнасці ў агульнанацыянальны рух за адраджэнне і развіццё беларускай мовы і беларускай культурнай ідэнтычнасці. Асобнае значэнне тут мае рэгулярнасць і канкрэтнасць фарматаў сустрэч і дакладнае размеркаванне адказнасцяў паміж гульцамі поля.*

4) *Рызыка прынцыповага недахопу фінансавання на дзейнасць ў падтрымку і развіццё беларускай мовы. Пры браку фінансавання ад міжнародных структур і фондаў, а таксама беларускага прыватнага бізнесу і грамадзян важныя стратэгічныя праекты і кампаніі не*

будуць мець дастатковых рэсурсаў для ўстойлівай дзейнасці, ініцыятывы будуць глохнуць і не даваць кумулятыўнага эфекту. Важнасць змены стаўлення беларусаў да падтрымкі сваёй мовы і культуры як грамадзянскіх каштоўнасцяў, фармаванне культуры адказнасці і асабістага ўдзелу ў падтрымцы беларушчыны, стварэнне інструментаў і механізмаў для бяспечнага, грамадскі адказнага і доўгатэрміновага падтрымання высылкаў арганізацый і праектаў, якія ставяць сабе за мэту развіццё беларускай мовы і культуры як нацыястваральнага фактара.

5) Рызыка нізкага грамадскага запыту і нецікавасці да лёсу беларускай мовы і ідэнтычнасці ў беларускім грамадстве. Калі працэсы русіфікацыі і страты нацыянальнай ідэнтычнасці будуць паглыбляцца, пытанні базавага выжывання, эканамічнага плану і бяспекі цалкам выцясцяць з грамадскай увагі пытанні развіцця мовы і захавання беларусаў як нацыі. Адказам на гэтую рызыку мусяць быць паспяховыя медыястратэгіі і інфармацыйныя кампаніі, якія будуць нагадваць пра важнасць нематэрыяльных каштоўнасцяў, што яднаюць нацыю, пра пагрозу знікнення сваёй дзяржаўнасці і асіміляцыі як страты калектыўнай будучыні і неабходнасці кіравацца не толькі віталёвымі інтарэсамі ў моманце, а дбаць пра стратэгічную перспектыву «свету, які мы хочам пакінуць сваім нашчадкам».

7. **Крыніцы (References):** Спіс выкарыстанай літаратуры, нарматыўна-прававых актаў, статыстыкі, даследаванняў і г.д.

Базавыя крыніцы.

Сітуацыя з выкарыстаннем беларускай мовы ў Беларусі і парушэннем моўных і культурных правоў у краіне даследуецца на перыядычнай аснове шэрагам профільных недзяржаўных арганізацый, што сведчыць пра высокі градус грамадскай занепакоенасці наяўнымі тэндэнцыямі. Сярод асноўных крыніц інфармацыі пра стан ужывання беларускай мовы, яе дыскрымінацыю і працэсы русіфікацыі можна ўзгадаць:

- *Маніторынгі. Агляд парушэнняў моўных правоў у Беларусі, якія вядзе Міжнародны саюз беларускіх пісьменнікаў* (2022-2025 гг.) <https://bellit.info/category/manitorynh/>
- *Маніторынгі парушэнняў культурных правоў і правоў чалавека ў дачыненні да дзеячаў культуры, якія вядзе Беларускі ПЭН* (2019-2026 гг.); <https://penbelarus.org/news/cultural-right>
- *Хронікі парушэнняў правоў чалавека ў сферы культуры*, вядзецца Беларускім ПЭН (2021-26) <https://penbelarus.org/news/cultural-right>
- *Беларуская культура: агляд*, вядзе Беларуская рада культуры (2022-2026) <https://byculture.org/analitika/>
- *Нацыянальная ідэнтычнасць у Беларусі. Агляд асноўных падзей і тэндэнцый*, вядзецца ISANS (2024-2025 гг.) <https://isans.org/ru/national-identity/>
- *Электронныя бюлетэні «СМІ ў Беларусі»*, вядуцца Беларускай Асацыяцыяй Журналістаў (2009-2025) https://baj.media/be/aglyady_category/manitoryngi-bazh/

- *Штогадовыя справаздачы БАЗ. СМІ ў Беларусі (2012-2025),*
https://baj.media/be/aglyady_category/manitoryngi-bazh/

А таксама спецыяльныя тэматычныя даследаванні, напрыклад:

- *Беларуская мова ў перыяд грамадска-палітычнага крызісу: праявы моўнай дыскрымінацыі, Беларускі ПЭН* <https://penbelarus.org/2022/09/26/belaruskaya-mova-u-peryyad-gramadska-palitychnaga-kryzisu-prayavy-mounaj-dyskryminaczyi.html>
- *Русіфікацыя Беларусі: сфера культуры (2022–2023 год)*
<https://penbelarus.org/2023/12/26/rusifikaczyya-belarusi-sfera-kultury.html>
- *Задушэнне іншадумства: схаваныя формы рэпрэсій у дзяржаўных установах культуры Рэспублікі Беларусь* <https://penbelarus.org/2022/08/23/zadushenne-inshadumstva-shavanyya-formy-represij-u-dzyarzhaunyh-ustanovah-kultury-respubliki-belarus.html>

Некаторыя грамадскія арганізацыі і актывісты таксама займаюцца даследаваннямі, у якіх фіксуюць актуальны стан парушэння моўных правоў ў Беларусі, напрыклад выданне "Мова404". Таксама пытанні моўнай дыскрымінацыі, змяншэння прысутнасці беларускай мовы ў публічным жыцці, сферы адукацыі, культуры, медыя, сістэмы гандлю, транспарце, рэкламе і сістэме банкаўскага абслугоўвання і т.п. часта стаюцца матэрыяламі адмысловых публікацый незалежных СМІ.

Базавымі дакументамі для выпрацоўкі канкрэтных палітык для Прадстаўніцтва па нацыянальным адраджэнні застаецца Стратэгія і канцэпцыя Нацыянальнага адраджэння і развіцця, і дарожныя карты да іх (<https://revivalbelarus.org/pras-nas/>).

Асобныя крыніцы:

1. Atlas of the world's languages in danger / Moseley, Christopher [ed.], Nicolas, Alexandre [cartogr.] URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026> (retrieved 30.06.2026)
2. Bikanau, Philipp; Nesterovich, Konstantin (2024). Belarusian Identity in 2024: A Quantitative Study [Kyiv]: [Friedrich-Ebert-Stiftung in Ukraine / Project Belarus], December 2024. URL: <https://collections.fes.de/publikationen/ident/fes/21877> (retrieved 30.06.2026)
3. Итоги переписи населения Республики Беларусь 2019 года: статистический сборник = Вынікі перапісу насельніцтва Рэспублікі Беларусь 2019 года: статыстычны зборнік. Мн.: Альтэора Форте, 2021. С. 16.
4. Беларуская мова ў перыяд грамадска-палітычнага крызісу: праявы моўнай дыскрымінацыі (2022). Беларускі ПЭН. URL: <https://penbelarus.org/2022/09/26/belaruskaya-mova-u-peryyad-gramadska-palitychnaga-kryzisu-prayavy-mounaj-dyskryminaczyi.html> (retrieved 30.06.2026)

5. За 10 лет количество школьников, обучающихся на белорусском языке уменьшилось на треть, Позірк онлайн, 2025. URL: <https://pozirk.online/ru/news/137901/> (retrieved 30.06.2026)
6. У Мінску на беларускай мове вучыцца 1,6% школьнікаў — жахлівая статыстыка русіфікацыі, Наша Ніва, 2026. URL: <https://nashaniva.com/399030> (retrieved 30.06.2026)
7. ОБРАЗОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ. Статистический буклет – Минск, Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2024. URL: https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_brochures/index_99834/ (retrieved 30.06.2026)
8. У 2024 годзе па-беларуску выдадзена толькі 12,5% кніг, Будзьма беларусамі, 2025. URL: <https://budzma.org/news/statystyka-belaruskaga-knigavydannya.html> (retrieved 30.06.2026)
9. КДБ абвесціў затрыманых кнігавыдаўцоў Яўдаху, Багдановіча і Коласа ўдзельнікамі экстрэмісцкага фармавання, Наша Ніва, 2026. URL: <https://nashaniva.com/389892> (retrieved 30.06.2026)
10. Выдавецтва «Янушкевіч» падзялілася статыстыкай за першую палову 2026 года. Яна сумная, Наша Ніва, 2026. URL: <https://nashaniva.com/398969> (retrieved 30.06.2026)
11. Беларускае кнігавыданне ў эміграцыі: трансфармацыя, выклікі і новы культурны ландшафт, Асацыяцыя беларускіх выдаўцоў (2025)
12. Беларуская культура: агляд (студзень – сакавік 2026), Беларуская рада культуры (2026) URL: <https://byculture.org/belaruskaya-kultura-aglyad-studzen-sakavik-2026/> (retrieved 30.06.2026)
13. Народ пабег глядзець «Валадара пярсцёнкаў» па-беларуску — на некаторыя сеансы ўжо не набыць квітку, Наша Ніва, 2026. URL: <https://nashaniva.com/387741> (retrieved 30.06.2026)
14. Итоги года OZ: белорусские книги захватывают рынок, OZ.by (2025). URL: <https://oz.by/about/events/view.phtml?id=1326> (retrieved 30.06.2026)
15. Маніторынг. Агляд парушэнняў моўных правоў у Беларусі з 1 ліпеня па 31 снежня 2025 году URL: <https://bellit.info/manitorynh/ahljad-parushennjau-mounykh-pravou-u-bjelarusi-z-1-lipjenja-pa-31-snjezhnja-2025-hodu.html> (retrieved 30.06.2026)
16. У Маркава спыталі, ці з'явіцца ў краіне больш тэлепраграм на беларускай мове, Наша Ніва, 2026. URL: <https://nashaniva.com/385572> (retrieved 30.06.2026)

17. The power of connection. A guide to the Belarusian independent media in exile / © 2025 Press Club Belarus Warsaw, 2025. URL: <https://rm.coe.int/the-power-of-connection-a-guide-to-the-belarusian-independent-media-in/48802b1373> (retrieved 30.06.2026)
18. Мова ў стане інкамунікада: чаму дзяржава баіцца беларускага слова?, Белсат, 2026. URL: <https://belsat.eu/91711709/mova-u-stanie-incommunicado> (retrieved 30.06.2026)
19. Alina Nahornaja. 404 LANGUAGE NOT FOUND, Vilnius, 2024.
20. Як беларускую мову вывучаюць у польскіх універсітэтах — і навошта гэта сёння, Новы час, 2026. URL: <https://novychas.online/zamezza/jak-belaruskuju-movu-vyvuczajuc-u-polskih-universi> (retrieved 30.06.2026)
21. Колькі навабранцаў выбіраюць прысягу на беларускай мове, Наша Ніва, 2026. URL: <https://nashaniva.com/393513> (retrieved 30.06.2026)
22. Незалежная беларуская культура 2025: актары, выклікі, будучыня. Вынікі базавага даследавання. Беларуская рада культуры (2025) URL: <https://byculture.org/nezalezhnaya-belaruskaya-kultura-2025-aktary-vyikliki-buduchynya/>
23. Маркер інтэлігентности. Белорусский язык набирает популярность у молодежи и школьников, Minsk News, 2024. URL: <https://minsknews.by/marker-intelligentnosti-belorusskij-yazyk-nabiraet-populyarnost-u-molodezhi-i-shkolnikov/> (retrieved 30.06.2026)
24. Беларускую мову лічаць роднай больш за 54% насельніцтва Беларусі, Беларуская служба Польскага радыё, 2024. URL: <https://www.polskieradio.pl/396/7816/artykul/3338689,%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%83%D1%8E-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%83-%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%B0%D1%86%D1%8C-%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%B9-%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%88-%D0%B7%D0%B0-54-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%81%D1%96> (retrieved 30.06.2026)
25. Урэзаны і адцэнзураваны. Корпус беларускай мовы аднавіў сваю працу, Наша Ніва, 2026. URL: <https://nashaniva.com/334616> (retrieved 30.06.2026)
26. Бушлякоў Ю., Вячорка В., Санько З., Саўка З. Беларускі клясычны правапіс. Збор правілаў. Сучасная нармалізацыя. — Вільня—Менск, 2005. — 160 с.
27. "Беларуская мова і мовазнаўства: стан, выклікі, практычныя захады". Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Беласток, 28-29 чэрвеня 2024 г.), Фонд Камунікат, ІБМ, 2025.

28. Кнігі і дысертацыі па гісторыі ў Беларусі, 2011-2022, Вынікі даследавання, Інстытут «Палітычная сфера», 2023.
29. Bikanow, Philipp; Klimenka, Iryna; Kovtiak, Elisabeth; Nesterovich, Konstantin (2026). Belarusian National Identity in 2026. How Belarusians See Their Place in the World and How Their Communication Networks Are Structured [Kyiv]: [Friedrich-Ebert-Stiftung in Ukraine / Project Belarus], May 2026. URL: <https://collections.fes.de/publikationen/id/1982413> (retrieved 30.06.2026)